

T.C.
RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

ALİ B. ZEKERİYYA EL-MENBECÎ VE EL-LÜBÂB Fİ'L-CEM'İ
BEYNE'S-SÜNNE VE'L-KİTAB ADLI ESERİNDE HADİS-FİKİH
İLİŞKİSİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Adem SADOĞLU

RİZE-2009

T.C.
RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

ALİ B. ZEKERİYYA EL-MENBECÎ VE EL-LÜBÂB Fİ'L-CEM'İ
BEYNE'S-SÜNNE VE'L-KİTAB ADLI ESERİNDE HADİS-FİKİH
İLİŞKİSİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Adem SADOĞLU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

RİZE 2009

T.C.

RİZE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

ALİ B. ZEKERİYYA EL-MENBECÎ VE EL-LÜBÂB Fİ'L-CEM'İ
BEYNE'S-SÜNNE VE'L-KİTAB ADLI ESERİNDE HADİS-FİKİH
İLİŞKİSİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Adem SADOĞLU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Tez Savunma Tarihi

06\03\2009

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmza

Başkan : Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Üye : Doç.Dr. Hasan AYIK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Şevket TOPAL

Enstitü Müdürü

..... / / 200..

Onay Tarihi

RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

..... / / 200.

İmzası

.....

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

ÖNSÖZ

İslam'ın temel iki kaynağı olan Kur'an ve Sünnet, Müslümanların toplumsal yapılarının şekillenmesindeki önemini, İslam toplumları üzerindeki otoritesini asırlardır koruya gelmiştir. Kur'ân'ın genelde temel prensipler içeren üslûbu karşısında, Sünnet'in, bireyin ve toplumun şekillenmesine dair müşahhas örnekleri içermesi onu daha dinamik kılmış, bunun sonucunda da Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini doğru anlamak için yoğun bir çaba içerisine girilmiştir.

Hadislerin Hz. Peygamber'den günümüze sağlıklı bir şekilde intikali ne kadar önemli ise, doğru anlaşılması ve yorumlanması da o derecede önemlidir. İlk asırlardan günümüze kadar devam eden süreçte hadislerin gerek rivayet gerekse dirayeti ile ilgili meselelerini çözümlmek üzere pek çok çaba gösterilmiştir. Sünnet'i anlama ve yorumlamaya yönelik birçok farklı temayülün de ortaya çıktığı bu zaman diliminde genel anlamda Hicaz ve Irak ekolleri şeklinde ikiye ayırabileceğimiz ana ekoller hadislere kendi anlayış şekline göre yaklaşmış ve hadisleri yorumlamaya çalışmışlardır.

Hadislerin hukukta bir gerçeklik olarak kabul edilmesi kadar onların uygulamada kazandıkları değer de önemlidir. İşte bu noktada fikhî mezhepler farklı tavır sergilemişlerdir. Biz de bu araştırmamızda Hanefî mezhebine mensup bir âlim olan ve döneminin re'y ekolü temsilcisi sayabileceğimiz hicri VII. yüzyılda yaşamış Menbecî'nin hayatı ve *el-Lübâb* adlı eserindeki hadis-fıkıh ilişkisini incelemeye çalıştık.

Çalışmamızın giriş bölümünde İslam'ın ilk devirlerinden itibaren genel anlamda hadis-fıkıh ilişkisine işaret edip Irak-Hicaz ekollerinin hadise atfettikleri anlamdan bahsettikten sonra Hanefilerde hadis-fıkıh ilişkisini ve bu konuda Mezhebin kurucusu Ebû Hanife'ye yapılan eleştirileri ve bunlara verilen cevapları oldukça kısa bir şekilde inceledik.

Birinci bölümde ise hicri VII. asırda yaşamış olan Hanefî mezhebi mensubu İmam Menbecî'nin hayatından ve *el-Lübâb* adlı eserinin özelliklerinden bahsettik. Burada müellifin eseri yazma amacını ve eseri yazarken yararlandığı kaynakları belirttik.

İkinci ve son bölümde ise *el-Lübâb* adlı eseri hadis-fıkıh ilişkisi açısından değerlendirdik. Önce eserin teknik özelliklerine işaret ettikten sonra eserin içinde yer alan hadisleri sened açısından değerlendirdik. Senedle ilgili bölümde müellifin bu konuda muhataplarına yönelttiği eleştirileri, muhataplarının müellife yönelttiği eleştirileri ve müellifin bu eleştirilere verdiği cevapları izah ettik. Burada bir hususu vurgulamak gerekir. Hadis-fıkıh ilişkisi derken bunu sadece muhteva tahlili ile sınırlamadık. Muhtevanın yanında ravi ve senedle ilgili hususları da hadis-fıkıh ilişkisi içinde değerlendirdik. Zira muhteva yanında ravi ve sened durumları da hadis-fıkıh ilişkisini etkileyen unsurlar içinde yer almaktadır. Bundan sonra eserdeki hadisleri muhteva açısından değerlendirip fikhî konularda nasıl delil olarak kullanıldığını ihtilafı hadislerin nasıl çözüme kavuşturulduğunu örnekleriyle ortaya koyduk.

Bu konuyu tez olarak seçmem hususunda bana tavsiyelerde bulunan ve tezin her aşamasında bana yol gösterip yardımcı olan danışman hocam Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ'a, tezin sayfa düzeninde katkıları olan Yrd. Doç. Dr. Ahmet İshak DEMİR'e çalışmalarında bana yardımcı olup ilgilenen Rize İlahiyat Fakültesi ve Darıca Eğitim Merkezi Kütüphanelerinin görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim.

ADEM SADOĞLU

RİZE-2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	4
İÇİNDEKİLER.....	6
KISALTMALAR	8
1.GİRİŞ.....	9
1.1 İSLAMIN İLK DÖNEMLERİNDE HADİS-FIKİH İLİŞKİSİ	9
1.1.1. GENEL OLARAK HADİS- FIKİH İLİŞKİSİ.....	9
1.1.2. HADİSLERİN ANLAŞILMASINDA ORTAYA ÇIKAN İKİ TEMAYÜL.....	12
1.1.2.1. EHL-İ HADİS (HİCAZ) MEKTEBİ	12
1.1.2.2. EHL-İ RE'Y (IRAK) MEKTEBİ	12
1.1.3. HİCAZ VE IRAK MEKTEPLERİNİN HADİS-FIKİH İLİŞKİSİNE DAİR GÖRÜŞLERİ	13
1.2. HANEFİLERDE HADİS-FIKİH İLİŞKİSİ.....	14
1.3. EBÛ HANİFE'YE YAPILAN ELEŞTİRİLER VE BUNLARA VERİLEN CEVAPLAR.....	16

BİRİNCİ BÖLÜM

2. ALİ B. ZEKERİYYA EL-MENBECİ'NİN HAYATI VE EL-LÜBÂB Fİ'L-CEM'İ BEYNE'S-SÜNNE VE'L-KİTAB ADLI ESERİNİN ÖZELLİKLERİ	19
2.1. HAYATI.....	19
2.1.1. İSMİ, NESEBİ VE YETİŞTİĞİ ORTAM	19
2.1.2. HOCALARI.....	19
2.1.3. TALEBELERİ	19
2.1.4. ESERLERİ	20
2.1.5. İLMİ ŞAHSİYETİ	21
2.2. LÜBÂB Fİ'L-CEM'İ BEYNE'S-SÜNNE VE'L-KİTAB ADLI ESERİN ÖZELLİKLERİ	21
2.2.1. ESERİN TE'LİF AMACI.....	21
2.2.2. ESERİN ÖZELLİKLERİ	22
2.2.3. ESERİN KAYNAKLARI	22
2.2.3.1. ESERİNİ BELİRTMEKSİZİN ATIFTA BULUNDUĞU ÂLİMLER	23
2.2.3.2. ESERİ İLE BİRLİKTE ATIFTA BULUNDUĞU ÂLİMLER	25

İKİNCİ BÖLÜM

3. ALİ B. ZEKERİYYA EL-MENBECİ'NİN EL-LÜBÂB Fİ'L-CEM'İ BEYNE'S-SÜNNE VE'L-KİTÂB ADLI ESERİNDE HADİS-FIKİH İLİŞKİSİ	27
3.1. TEKNİK AÇIDAN.....	27
3.1.1. AYETLERE YER VERMESİ.....	27

3.1.2. FIKHÎ HÜKÜMLERE İŞARET ETMESİ	28
3.1.3. MEZHEP İMAMLARININ GÖRÜŞLERİNE İŞARET ETMESİ	29
3.1.4. HADİSLERİN SIHHAT DERECESESİNE İŞARET ETMESİ.....	30
3.1.5. HADİS LAFIZLARINDAKİ FARKLI RİVAYETLERE DEĞİNMESİ	32
3.1.6. ÂLİMLERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER YAPMASI	33
3.1.7. FAİDE DİYEREK EK BİLGİLER VERMESİ	36
3.2. SENED AÇISINDAN	37
3.2.1. SENED TENKİDİ	37
3.2.1.1. ZAYIF RÂVİ İDDİASINDA BULUNMASI	37
3.2.1.2. MEÇHÛL RÂVİ İDDİASINDA BULUNMASI	38
3.2.1.3. İLLETLİ HADİS İDDİASINDA BULUNMASI	39
3.2.1.4. MUZTARİB HADİS İDDİASINDA BULUNMASI.....	40
3.2.1.5. MUNKATI' HADİS İDDİASINDA BULUNMASI	41
3.2.1.6. ZAYIF HADİS İDDİASINDA BULUNMASI	42
3.2.2. SENED SAVUNMASI	43
3.2.2.1. MEÇHÛL RÂVİ İDDİASINA CEVAP VERMESİ	43
3.2.2.2. ZAYIF RÂVİ İDDİASINA CEVAP VERMESİ.....	44
3.2.2.3. MÜNKER HADİS İDDİASINA CEVAP VERMESİ	46
3.2.2.4. MUNKATI' HADİS İDDİASINA CEVAP VERMESİ.....	47
3.2.2.5. ZAYIF HADİS İDDİASINA CEVAP VERMESİ.....	48
3.3. MUHTEVA AÇISINDAN	49
3.3.1. HADİSLERDEKİ İHTİLAPLARI GİDERMESİ	50
3.3.1.1. HADİSLERDEKİ İHTİLAPLARI TE'VİL YOLUYLA GİDERMESİ.....	51
3.3.1.2. HADİSLERLERDEKİ İHTİLAFI SENED ZAYIFLIĞI İDDİASIYLA ÇÖZMESİ	59
3.3.1.3. HADİSLERDEKİ İHTİLAFI TELFİK YOLUYLA ÇÖZMESİ	61
3.3.1.4. HADİSLERDEKİ İHTİLAFI NESH İDDİASIYLA ÇÖZMESİ	62
3.3.2. HADİSLERDEN FIKHÎ HÜKÜMLER ÇIKARMASI	64
3.3.3. HADİSLERDE GEÇEN GARİB KELİMELERİ İZAH ETMESİ	68
SONUÇ	71
KAYNAKÇA.....	73
EK: ESERDE GEÇEN GARİB KELİMELERİN FİHRİSTİ	77
ÖZET	79
ABSTRACT	80
ÖZGEÇMİŞ	81

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı Eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Bin, ibn
bkz.	: Bakınız
bt.	: Binti
c.	:Cilt
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
krş.	: Karşılaştır
MÜİFV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
nşr.	: Neşreden
rah.	: Radiyallahu Anha
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
t.s.	: Basım tarihi yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğeleri
y.s.	: Basım yeri yok

1.GİRİŞ

1.1 İSLAMIN İLK DÖNEMLERİNDE HADİS-FIKİH İLİŞKİSİ

1.1.1. GENEL OLARAK HADİS- FIKİH İLİŞKİSİ

Hadis-fıkıh ilişkisi ilk dönemlerden bu yana önemli bir konu olagelmıştır. Tarihte bu ilişkiyi tam olarak ifade eden bir tabir yoksa da bir veçhesine ışık tutan tabirin fıkhu'l-hadis olduğu söylenebilir. Aslında fıkhu'l-hadis tabiri de yaygın olarak kullanılmamıştır. Bununla birlikte tarihte hadisleri anlama ve yorumlama adına yapılan her faaliyeti fıkhu'l-hadis olarak değerlendirmek mümkündür.

Fıkhu'l-hadis terimini incelediğimizde bu terimin dar ve geniş anlam olmak üzere iki şekilde kullanıldığını görüyoruz. Geniş anlamda fıkhu'l-hadis, hadisleri anlamak, hadislerden hareketle Hz. Peygamberin (sav) gaye ve maksatlarını kavramaktır. Bu anlamda bir kullanım Ebu Davûd'un tahriç etmiş olduğu bir hadiste şöyle geçer: Rivayete göre Hz. Peygamber (sav) Hayf Mescidinde vermiş olduğu bir hutbede “Benim sözlerimi işitip, ezberleyip kavradıktan sonra işittiği gibi aynen başkalarına aktaran kimselerin Allah yüzlerini ağartsın. Nice fıkıh taşıyıcıları vardır ki fakîh (anlayıp idrak eden) değildir. Nice fıkıh taşıyıcıları fıkıhı, kendilerinden daha fakîh olan kimselere taşırlar”¹ buyurmuştur. Hadiste geçen fıkıh kelimesinin anlama ve kavrama manasında kullanıldığı açıktır.²

Dar anlamda fıkhu'l-hadise gelince, yani hadislerden fikhî hüküm çıkarmayı konu edinen ilim dalı olarak fıkhu'l-hadis, fıkıh ilmi bir metodoloji olarak yerleşirken bilhassa fıkhu'r-re'ye karşı bir tepki olarak doğmuştur. Nitekim fıkıh kelimesi ilk dönemlerde re'y kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. Ubeydullah b. Utbe İbn Abbas'ı tanıtırken “Re'yde ondan daha fakîh kimse görmedim” demiştir.³ Hatta bu dönemde hadis ile fıkıh sanki ayrı birer olgu olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Şa'bi, İbn Ömer'i tanıtırken “İbn Ömer hadis bilgisi

¹ Ebû Davûd, İlim, 24.

² Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2000. s.103.

³ İbn Sa'd, *Tabakat*, (thk. Ali Muhammed Ömer), Kahire 2001, II, s. 318.

açısından iyi, fakat fıkıh bilgisi açısından iyi değildi”⁴ demiştir. Dar ve teknik anlamda fıkhu’l-hadis İmam Şafii’ye kadar yaygın olarak kullanılmakla birlikte müstakil bir ilim dalı hüviyetine kavuşmamıştır. İmam Şafii ilk defa hadis metinlerini nass olarak değerlendirmiş ve dil kaideleri üzerine örülü bir anlama yöntemi geliştirmiştir.⁵ Onun bu üslubu kendisinden sonra gelenleri etkilemiş hadisçiler re’y fıkıhına karşı İmam Şafii’nin bu metodunu kullanmışlardır.⁶ Araştırmamıza konu olan Menbecî’nin *el-Lübâb* adlı eserini de dar anlamda (yani hadislerden fikhî hüküm çıkarma anlamında) bir fıkhu’l-hadis ürünü sayabiliriz.

İslam’ın ilk devirlerinden itibaren hadisler fıkıhın önemli delillerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bilhassa fıkıh düşüncesinin sistematığının kurulduğu hicri ikinci asırda fıkıh çevrelerinin hadis olgusu üzerinde ittifak halinde olduklarını söyleyebiliriz. Ehl-i sünnet genel çerçevesinin farklı iki akımı olarak değerlendirilen Hicaz fıkıhının en önemli temsilcisi İmam Malik ve Irak fıkıhının en önemli temsilcisi Ebû Hanife fikhî hadislerin hukuktaki yeri konusunda müspet anlamda hemfikirdirler. Diğer yandan bunlardan sonra gelen, Hicaz ve Irak ekolleri arasında bir orta yol bulmaya çalışan Şafii de bu noktada onlarla aynı görüştedir.

Hadislerin hukukta bir gerçeklik olarak kabul edilmesi kadar onların uygulamada kazandıkları değer de önemlidir. İşte bu noktada fikhî mezhepler farklı tavır sergilemişlerdir. Mesela Şeybânî’nin Irak-Medine ekollerinin hadislerin fıkıhtaki değeri üzerine yaptıkları tartışmayı konu edindiği *Kitâbu’l-hucce ‘alâ ehli’l-Medine* adlı eseri ve Şafii’nin her iki ekole itirazlarını dile getirdiği *Kitâbu’l umm*’ün son bölümleri bize bu konuda önemli ipuçları vermektedir.

Fıkhu’l-hadis ile ilgili yazılan eserlere gelince, başlangıçta müstakil olarak bu başlık adı altında eserlere rastlayamıyoruz. Daha çok hadisçiler eserlerini

⁴ İbn Sa’d, *Tabakat*, II, s. 321.

⁵ Mehmet Görmez, a.g.e. s.105. Fıkhu’l-hadis konusunda daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Görmez, “*Fıkhu’l-hadis*”, DİA, XII, s.547-549; Cemâluddin Kâsımî, *Kavâidu’t-tahdis min fununi mustalehi’l-hadis*, thk. Muhammed Behçet Baytar, Dâru’n-Nefaies, Beyrut 2001, s. 277-401.

⁶ Mehmet Görmez, a.g.e. s.106.

yazarken rivayet ettikleri hadislerin fikhını da yansıtmaya çalışmışlardır. Meselâ Buhârî, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân kullandıkları bab başlıklarında fıkhu'l-hadisî yansıtmışlardır. Yine sünen türü kitaplar ehl-i hadisînin fıkhu'l-hadisî kitapları konumunda olduğundan fıkhu'l-hadis'e kaynaklık ederler.

Tasnif döneminden sonra fıkhu'l-hadis türündeki eserler mezhep fikhına bağlı olarak yazılmıştır. Mesela Tahâvî'nin *Şerhu ma'an'il-asar*'ı Hanefî ekolünü, Beyhâkî'nin *es-Sünenü'l-kübra*'sı Şafîî ekolünü yansıtır. Bunların dışında müstakil olarak İbn Hibbân'ın *et-Tekasım ve'l-enva*' ve Begavî'nin *Şerhu's-sünne* adlı eserleri bu tür eserlerdendir. Hicrî IV. yüzyıldan itibaren hadis literatürüne fıkhu'l-hadis ile ilgili ahkâm hadislerini tahlil eden eserler ile "*el-fetevâ'l-hadisîyye*" türü eserlerin dahil olduğunu görüyoruz.⁷ Ahkâm hadislerini tahlil eden eserler sünen türündeki kitapların daraltılmış şeklidir. Bu tür eserlere İbn Hacer el-Askalânî'nin *Bulûğu'l-meram*⁸ ve Şevkânî'nin *Neylü'l-evtâr*⁹ adlı eserlerini örnek gösterebiliriz. Fetevâ türündeki eserlere gelince Takıyyuddîn İbn Teymiyye'nin hadislere dayanan fetvalarını¹⁰ ve yine bu alanda İbn Hacer,¹¹ Sehâvî,¹² Suyûtî¹³ ve İbn Hacer el-Heytemî'nin¹⁴ eserlerini sayabiliriz.

⁷ Bu tür eserler hakkında geniş bilgi edinmek için bkz. Kettânî, *er-Risâletü'l-müsta'rafe*, İstanbul, 1986, s. 193; ayrıca bkz. Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara, 1996, s. 96.

⁸ Bu eser Beyrut'ta 1991 yılında basılmıştır.

⁹ Bu eser Kahire'de 1993 yılında sekiz cilt olarak basılmıştır.

¹⁰ İbn Teymiyye'nin bu eserleri *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, adında Mustafa Abdulkadir Atâ'nın tahkikiyle Beyrut'da 1988 yılında basılmıştır.

¹¹ İbn Hacer'in *Fetava* ismini taşıyan eserleri ve *Fetâva'l-Hâfız İbn Hacer el-Askalânî*; *Kısmu'l-akâde* adını taşıyan fetvaları ve *el-Es'ile ve'l-ecvibe* adını taşıyan risaleleri İstanbul'daki çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır. Bkz. M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*. XIX, 528-529.

¹² Şehavî'nin *el-Ecvibetu'l-Mardiyye* adlı eseri *el-Fetâva'l-Hadisîyye* adıyla Ali Rıza b. Abdullah b. Ali Rıza tahkikiyle 1995 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

¹³ Suyûtî'nin *el-Hâvî li'l-Fetâvâ* adlı eseri Beyrut'ta iki cilt halinde tarihsiz olarak basılmıştır.

¹⁴ İbn Hacer el-Heytemî'nin *el-Fetâva'l-Hadisîyye* adlı eseri 1307 yılında Mısır'da tek cilt halinde basılmıştır.

1.1.2. HADİSLERİN ANLAŞILMASINDA ORTAYA ÇIKAN İKİ TEMAYÜL

1.1.2.1. EHL-İ HADİS (HİCAZ) MEKTEBİ

Dört halife devrinde fakîh sahabilerden bazıları re'ye çok başvuruyor, bazıları da ancak zaruret halinde re'ye müracaat ediyorlardı. İkinci kısım sahabiler nasların bulunduğu yerde duruyor, nassı bırakıp içtihadı meyletmiyorlardı. Bunların amaçları da ortaya çıkan fitnelere, zillet ve hataların vukuundan metodlarını korumak, İslâm'a bilgisizce hücumu gidermekti.¹⁵ Bu grup fakîhlerin çoğu Hicaz ülkesinde Medine şehrinde bulunuyordu. Meselâ Medine'de Sa'id b. Müseyyeb, re'yi çok az kullanan İbn Ömer (ra) gibi bu bölgeye yerleşmiş olan sahabilerden, nasslardan hüküm çıkarma usulünü öğrenmiş ve kendisinden de diğer talebeleri bu metodu almış, böylece Hicaz Mektebi ortaya çıkmıştır.

Bu mektebin belli başlı özelliklerine gelince; bu grup fakîhler fetva verdikleri zaman önce Kur'an'a sonra sünnete ondan sonra da sahabenin bu konudaki görüşlerine bakıyorlardı. Nazari olarak hüküm vermektense özellikle kaçınıyor hadis kabulünde sıkı şartları ileri sürmüyorlardı. Meşhur olmayan bir hadisi re'ye tercih ediyorlardı

1.1.2.2. EHL-İ RE'Y (İRAK) MEKTEBİ

Sahabi fakîhlerden bir kısmı ise re'ye çokça müracaat ediyor nassların zahiri manası yanında onların illetleri ve teşrii gayeleri üzerinde de duruyorlardı. Bunlara göre re'yle fetvâ, İslâm Hukuku hükümlerinin yönlendirmesi, hükümlerin illetlerinden ortaya çıkan şeylerin araştırılmasının sonucudur.¹⁶ Bu mektebe mensup fakîhler çokça uydurma hadislerle karşılaşmaları sonucu hadislerin kabulünde çok sıkı şartları ileri sürmüşler, içtihadı müracaat etmişlerdir.

Bu mektebin belli başlı özelliklerine gelince bu ekole mensup âlimler, nassların zahiri üzerinde olduğu gibi onların teşrii gayeleri, illetleri üzerinde de

¹⁵ Abdülkerim Zeydan, *el-Medhal lidiraseti's-ş-şeri'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 2006, s. 130.

¹⁶ Abdülkerim Zeydan, *el-Medhal*, s. 130.

fikir yürütmüşler ve re'ye fazlaca müracaat etmişlerdir. Sadece vuku bulan olaylar üzerinde değil nazari olarak da hüküm vermişlerdir. Bunun en önemli nedeni de Irak bölgesinde meydana gelen olayların Hicaz bölgesine nazaran daha çok olması ve Irak bölgesinde sosyal hayatın karmaşık olmasıdır. Zira Medine'de insanlar çoğunlukla ziraatle uğraşırken Irak'da halk ziraat, ticaret ve sanatla meşgul oluyordu. Dolayısıyla burada re'ye dayanan içtihatlarla daha sık gereksinim duyuluyordu.¹⁷

1.1.3. HİCAZ VE IRAK MEKTEPLERİNİN HADİS-FIKIH İLİŞKİSİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Hicaz ve Irak medreselerinin hadisi delil olarak alma ve tatbik etme bakımından aralarında fark olmadığından daha önce bahsetmiştik. Ancak hadisin tatbik alanını ifade eden sünnet Iraklılara göre sadece Hz. Peygambere ait olursa muteber kabul edilmiştir. Hicazlılara göre ise sünnet Ehl-i Medine'nin tatbikatı ile eş anlamlı kullanılmıştır. Bunun sebebi Medine ashabının Kûfe'ye nazaran daha çok olması ve dolayısıyla orada hadis ve eser malzemesinin çok olmasıdır. Ehl-i hadis re'y ve kıyastan çekinirken, Resûlullah'dan rivayette çekingen davranmamışlardır. Hakkında hadis bulunmayan bir konuda ise re'yi kabule mecbur olmuşlardır. Ehl-i re'y ise ekseriyetle hadis rivayetinden çekinmişler; fetva vermekten ise çekinmemişlerdir. Onun mesuliyetini göze almışlardır. Fetva verdikten sonra eğer o konuda sahih bir hadise rastlamışlarsa o zaman rey'lerinden dönüp hadisi kabul etmişlerdir. Ayrıca re'y ashabının usul farkından dolayı zayıf hadisleri delil olarak kabul etmediklerini hadis ashabının ise mevzu olmadığı müddetçe hadislerle ılımlı yaklaştıklarını görüyoruz. Konuya açıklık getirmesi açısından Fahreddin Razi'nin bu iki fırkayı tanımladığı şu ifadeler yer vermek istiyoruz: “İnsanlar Şafii'den önce ashab-ı hadis ve ashab-ı re'y diye iki fırka idiler. Birinci grup münazara ve mücadeleden aciz, hatta re'y ashabının yolunu tezyiften bile acizdiler. Bu yüzden onlardan dine kuvvet, kitap ve sünnete nusret hâsıl olmadı. Ashab-ı re'ye gelince onlar da bütün sa'y ve gayretlerini

¹⁷ Fahrettin Atar, *Fıkıh usulü*, MÜİFV. İstanbul 2002, s. 358.

re'ylere ile ahkâm istinbâtına ve fikirleri ile bu ahkâmın tanzimine sarf ettiler. Çalışma ve gayretleri nasların teyidi yolunda olmadı”¹⁸.

Burada konu ile ilgili olarak müşahhas bir örnekle İmam Malik ve eseri “*Muvatta*”dan bahsetmek istiyoruz. Zira bu eser günümüze ulaşan birinci elden kaynak olması itibari ile hayli önemlidir. *Muvatta*'da geçen sünnet tabiri ile ilgili açıklamalara yer verdikten sonra M.Emin ÖZAFŞAR şu tespiti yapar: “... Her şeyden önce Malik'in düşüncesinde sünnet fakîhin kural kabul ettiği fikhî muhtevanın adı olarak gözükmektedir. Hadis ise bu sünnetin elde edilmesine kaynaklık eden önemli bir rivayet malzemesi olarak değer bulmaktadır. Yani *Muvatta*'da sünnet ile hadis aynı şeyler değildir. Hadis sünnetin elde edildiği kaynaklardan birisidir, ancak yegâne kaynak değildir. Malik'e göre sünneti belirlerken kullandığı rivayetin merfu mevkuf ya da maktu olmasında veya müsned – mürsel olmasında ya da munkatı' olmasında son tahlilde pek fark yoktur. Bu bakımdan rivayetler fikhî değerleri itibari ile eşit değere sahiptir. Bunlar arasında yapılacak tercihin esası, fakîhin belirlediği temel fikhî prensip ve kendine özgü zihin yapısıdır. Hatta sünnetin kaynağı bazen bir rivayet olmak zorunda değildir. Bazen süregelen bir uygulama bazen toplumun veya ulemanın ittifakı, bazen kişisel yorum, bazen de kıyas ve içtihad sünnetin dayanağı olabilmektedir. Bu da İmam Malik'in kullanımında sünnetin sabit değişmez bir esri olmaktan çok esnek ve her zaman üretilebilen canlı bir fıkıh düşüncesi olduğu anlamına gelir.”¹⁹

1.2. HANEFİLERDE HADİS-FIKİH İLİŞKİSİ

Doğrudan konumuz olmasa da incelemeye çalıştığımız Menbeci'nin Hanefî olması dolayısıyla, Hanefi mezhebinde hadisin yerini oldukça özet bir şekilde ifade etmeyi uygun görüyoruz. Hanefilerde hadisin ifade ettiği değeri anlayabilmek ve onların fıkıh anlayışında hadisin (sünnet) kapsadığı alanı görebilmek için öncelikle mezhebin kurucusu İmam Azam Ebû Hanife'nin hadise bakışını bilmemiz gerekmektedir. Zira bu konuda en fazla tenkide tabi tutulan

¹⁸ Fahreddin Razi, *Menakıbü'l-İmam eş-Şafî*, (thk. Ahmed Hicazî Sakka), Kahire 1986, s. 245.

¹⁹ M.Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000, s. 77.

şahıslar arasında Ebû Hanife ilk sıralarda yer alır. O, kendisine yapılan kıyas ve re'yi hadisin önüne geçiriyor eleştirilerine “İnsanlara hayret ediyorum, bana re'yi ile fetva veriyor diyorlar. Hâlbuki ben ancak eserle fetva veriyorum.”²⁰ demiştir.

Ebû Hanife'nin fıkıh usulünü onun kendi ağzından Bağdadi *Tarih*'inde şöyle aktarıyor: “Ben evvela Allah'ın kitabında olanı alırım. Orada bulamazsam Peygamberin sünnetinden alırım. Allah'ın kitabında ve Peygamberin sünnetinde bulamazsam o zaman ashabın sözlerine bakarım. Onlardan dilediğimin sözünü alır dilediğimi bırakırım. Onların sözünden başkasının sözüne çıkmam. Fakat iş İbrahim Nehâî, Şa'bi, İbn Sirin, Hasan Basrî, Ata, Said b.Müseyyeb'e geldi mi bunlar içtihad yapmış kimselerdir. Onlar nasıl içtihad ettilerse ben de onlar gibi içtihad ederim.”²¹

Kaynakları incelediğimizde Ebû Hanife'nin mütevatir ve meşhur hadislerle amel etmekte tereddüt etmediğini, zayıf hadislerle amel etme noktasında ise tedbirli davrandığını görüyoruz. O sahih olan haber-i vahidlerle amel etmeyi genel prensip olarak kabul etmekle beraber bunlar kesinlik ifade etmediği için dinin genel ilkeleri ve aklın ilkeleri ile çelişen hadisler konusunda ihtiyatlı davranmış, eğer bir hadis Kur'an'daki ilkelere, aklın ilkelerine uygun değilse onunla amel etmemiş kuvvetli kıyası buna tercih etmiştir. İşte Ebû Hanife'nin bu metodu onu muhalifleri tarafından hadislerle amel etmeme, kıyası hadise tercih etme şeklinde yorumlanmıştır.²²

Hanefilerde hadis-fıkıh ilişkisini yansıtan eserlere gelince başlangıçta Ebû Hanife'nin hüküm çıkarırken dayandığı hadisleri toplayan “*Müsnedü Ebû Hanîfe*”²³ si ilk sırada sayılabilir. Daha sonra talebesi Ebû Yusuf'un “*Kitabu'l-*

²⁰ İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* DİB. Ankara 2001, s. 67.

²¹ Hatib Bağdadi, *Tarihu Bağdad*, XIII, s. 368.

²² Ebû Hanîfe'nin hadis anlayışı için ayrıntılı olarak bkz. Mahmud Abdülmecid, *el-İtticâhâtü'l-fikhıyye*, Kahire 1979; İ.Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebi'nin Hadis Metodu*, DİB. Ankara 2001.

²³ Bu eserin muhtelif rivayetleri olup birçok defa basılmıştır. (Hind 1300, Lahor 1312, Haydarabad 1304, 1332, Leknev 1318, Kahire 1309, 1327).

âsar”²⁴ ve “*İhtilafu Ebî Hanife ve İbn Ebî Leylâ*”²⁵ eserleri sayılabilir. Ayrıca İmam Muhammed’in “*Kitâbu’l âsar*”²⁶ 1 ve “*er-Red ala ehl-i Medine*”²⁷ adlı eserleri de Hanefilerde hadis-fıkıh ilişkisi hakkında bilgi edineceğimiz önemli kaynaklardır. Bunun dışında Tahâvî’nin “*Şerhu ma’ani’l-âsar*”²⁸ ve “*Müşkilü’l-âsar*”²⁹ adlı eserleri de bunlar içinde zikredilebilir.³⁰ Bu çalışmada inceleyeceğimiz *el-Lübâb fi’l-cem’i beyne’s-sünne ve’l-kitâb* adlı eser de tam anlamıyla Hanefilerde hadis-fıkıh ilişkisini yansıtan değerli bir eserdir.

1.3. EBÛ HANİFE’YE YAPILAN ELEŞTİRİLER VE BUNLARA VERİLEN CEVAPLAR

Mezhep taassubunun zirveye ulaştığı hicri IV. asırda en fazla hücumu uğrayan şahıslardan birisi de İmam Azam Ebû Hanife’dir. Yapılan eleştirilerin ortak özelliği onun re’y ve kıyası çokça kullanması, hadis hakkındaki bilgisinin zayıf olması, takva sahibi olmaması gibi ithamlar olmasıdır. Bu eleştiri sahiplerinden birisi de Ebû Hanife’den yaklaşık bir asır sonra gelen Buhârî’dir. Nitekim Buhârî’nin *Sahih*’inde zaman zaman “bazı insanlar dediler ki” diye söze başlayarak üstü kapalı bir biçimde Ebû Hanife’yi ve onun görüşlerini tenkit ettiğini görüyoruz.³¹ Bu konuda Ebû Gudde Zeylâf’den şu nakle yer verir: “... Buhârî şiddetli taassubu ve Ebû Hanife mezhebine aşırı hücumu yüzünden *Sahih*’inde onun tek bir hadisine bile yer vermemiştir. Herhangi bir konuda hadisi zikrederek “Allah’ın Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu bazı insanlarsa şöyle dedi” diyerek Ebû Hanife ve onun hadise muhalefetine işaret eder.”³²

²⁴ Bu eser Kahire’de 1355’te basılmıştır.

²⁵ Bu eser Kahire’de 1357’de (Şafii’nin *el-Ümm*’ü içinde, VII, 87-150) basılmıştır.

²⁶ Bu eser Leknev’de 1883’de basılmıştır.

²⁷ Bu eser Leknev’de 1888’de dört cilt halinde basılmıştır.

²⁸ Bu eser Muhammed Zühri en-Neccar’ın tahkikiyle dört cilt halinde Beyrut’ta 1987 yılında basılmıştır.

²⁹ Bu eser Haydarabad’da 1333’de dört cilt halinde basılmıştır.

³⁰ Ahmet Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 15–25.

³¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Hilmi Merttürkmen, *Buhârî’nin Ebû Hanife’ye İtirazları*, (Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1976)

³² Er-Ref’, 398–399 (E.Gudde’nin notu)

Ebû Hanife'ye yapılan eleştirilerin sebebi hakkında Muhammed Ebû Zehra şu tespiti yapmıştır: “Ebû Hanife sahip olduğu şahsi nüfuz ve ilmi kudreti ile fıkha öyle bir istikamet vermiştir ki bu, onun ders halkasının hudutlarını aştı. Hatta kendi muhitini geçerek diğer İslam ülkelerine yayıldı. İslam devletinin birçok yerinde onun görüşünden ve düşüncelerinden bahsedilir oldu. Bunlar muhalif olsun muvafık olsun herkesçe değerlendirildi. Muhalif olanlar beğenmiyor, muvafık olanlar ise ona taraftar çıkıyordu. Yalnız nasllara bağlanıp başka şeye bakmayan birinci grup muhalifler, dinde re'y ve kıyası mutlak olarak bid'at sayıyor, bunları şiddetle inkâr ediyorlardı. Çok defalar vera' ve takva sahibi olan o büyük İmam'ın kail olmadığı şeyleri onun görüşü hilafına dahi olsa öyle imiş gibi hesap edip ona ezbere hücum ediyor, delilini ve söyleyenini bilmeden bid'at görüşü diye dil uzatıyorlardı. Belki de onlar İmam Azam'ı görseler onun delilinin ne veçhile olduğunu bilseler hücum eden bu keskin diller biraz hafiflerdi.”³³

Sünnetin fıkhıta vazgeçilmez bir delil olduğu âlimler tarafından kabul edilen bir görüştür. Dolayısıyla fikhî malzemenin büyük bir bölümünü oluşturan hadis ve sünnetten müstağni bir fakîh düşünülemez. İmam Ebû Hanife'nin hadis bilgisinin zayıf olduğu görüşünün ise insaf sahibi âlimler tarafından reddedildiğini görüyoruz. Bu konuda İbn Haldun *Mukaddime*'sinde şöyle der: “Bazı aşırılar ve hasetçiler, müçtehitlerden bazılarının hadis bilgisinin yeterli olmadığını ve bu yüzden rivayetlerinin az olduğunu söylerler. Büyük İmamlar hakkında böyle bir inanca mahal yoktur. Çünkü şeriat kitap ve sünnetten alınır. Hadisten yeteri kadar nasibi olmayanın dini sahih asıllardan ve ahkâmı onu tebliğ edenden almak için hadisi talebi ve rivayetlerinde ciddi ve bu konuda süratli olması gerektiğinde şüphe yoktur. Rivayeti az olanlar haberlerdeki bazı ta'nlar ve tariklerdeki bazı illetler yüzünden rivayeti azaltmışlardır. Ebû Hanife de rivayet ve tahammülünde gösterdiği şiddet ve titizlik yüzünden az rivayet etmiştir. Rivayeti az olduğu için hadisi de az almıştır. Hâşâ hadis rivayetini kasten terk etmemiştir. Mezhebinin, hadis imamları arasında itimad edilir bir mezhep oluşu, rivayetleri red ve kabul

³³ Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe* (trc. Osman Keskiöglü), DİB. yay. Ankara, 2005, s. 14.

yönünden onun değerlendirmesine itibar edilmesi, hadis ilminde büyük müçtehitlerden olduğuna delalet eder.”³⁴

Ebû Hanife’yi hadisçiliği yönünden cerh edenlerin ve sahih hadise muhalefet ettiği, zayıf hadisle amel ettiğini söyleyenlerin genellikle ondan çok sonra yaşayan hadisçiler olduğunu söyleyebiliriz. Ve yine bu hadislerin dayandıkları ölçülerin de Ebû Hanife’den yaklaşık bir asır sonra gelen hadisçiler tarafından tespit edilen kriterler olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla Ebû Hanife gibi bir âlimin kendi yaşadığı bir dönemde hüküm çıkarmak için kullandığı hadisleri daha sonra gelenlerin kendi ölçütlerine uymadığı gerekçesi ile zayıf saymaları makul bir anlayış sayılamaz.

³⁴ İbn Haldun, *Mukaddime* trc. Z. Kadiri Urgan, İstanbul 1970, II, s. 481–482.

BİRİNCİ BÖLÜM

2. ALİ B. ZEKERİYYA EL-MENBECİ'NİN HAYATI VE EL-LÜBÂB Fİ'L-CEM'İ BEYNE'S-SÜNNE VE'L-KİTAB ADLI ESERİNİN ÖZELLİKLERİ

2.1. HAYATI

2.1.1. İSMİ, NESEBİ VE YETİŞTİĞİ ORTAM

Tam adı Cemaleddin Ebû Muhammed Ali b. Ebi Yahya Zekeriyya b. Mes'ud el-Ensari el-Hazreci el-Menbecî'dir. Suriye'nin Menbec şehrinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi ile ilgili bir bilgi yoktur.³⁵ Küçük yaştan itibaren ilim tahsil etmeye başlayan Menbecî yörenin âlimlerinden çeşitli konularda ders almıştır. Daha sonra Kudüs'e giderek buraya yerleşmiştir. İlme olan düşkünlüğü sayesinde kısa sürede bölgenin tanınmış âlimlerinden olmuş, Kudüs'te Emcediyye medresesinde müderrislik yapmaya başlamıştır. Burada *el-Lübâb fi'l-cem'i beyne's-sünne ve'l-kitâb* adlı eserini te'lif etmiştir. Eseri inceleyen âlimlerden büyük övgüler alan Menbecî, Hanefî fıkhında dönemin müracaat edilen âlimlerinden biri olmuştur. İmam Menbecî hicri 686 da Suriye'de vefat etmiştir.

2.1.2. HOCALARI

Yaptığımız incelemede Menbecî'nin ilim tahsil ettiği hocalarının isimleri hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

2.1.3. TALEBELERİ

Menbecî'nin *el-Lübâb fi cem'i beyne's-sünne ve'l-kitâb* adlı eserini sema' yolu ile tahsil eden yaklaşık kırka yakın talebesi vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Halil b. İsmail b. Sabit el-Makdisî el- Hanefî
2. Ebû'l-Fadl Abbas b.Ali b.Salih 3. Salih b.Temim ve oğlu Muhammed

³⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, Beyrut 1992, V. s. 713.

4. Ebû's-Sabr Eyyüb b. Ahmed b. İsa
5. "el- Hicazi" olarak bilinen Seyfuddin Ebû Bekr b. Abdullah b. Sehl
6. "İbn Meşarif" olarak bilinen Şihâbuddin Ahmed b. Temim b. Meymun
7. "İbnu'l- Bevab" olarak bilinen Muhammed b. Sâlim b. Muhammed
8. Şerefuddin Ömer b. Asım b. Ahmed
9. Bedreddin Hasan b. Yusuf b. Ahmed
10. Ruknuddin Yemin b. Mahmud b. Süleyman
11. Kudbeddin Muhammed b. Eş-Şeyh Fufuddin Fecr b. Bedr
12. Nureddin Ali b. eş-Şeyh Tacuddin Muhammed ed-Dukukî
13. Halil b. Muhammed b. Harun el- Hasbani
14. Şihâbuddin Ahmed b. Mü'min b. el-Murabıt el-Bulkinî
15. Harun b. İbrahim b. Necad
16. Nureddin Ali b. Süfyan b. Süleyman el-Ahirî
17. Sa'id b. Yusuf b. Serhan
18. İbrahim b. Halil b. Abdurrahman
19. Şihabuddin Ahmed b. Bedreddin İsmail b. Habib³⁶

2.1.4. ESERLERİ

Menbecî'nin *el-Lübâb* adlı eserinin dışında, Tahâvî'nin Şerhu *ma'âni'l-âsâr* adlı eserine yazdığı bir şerh vardır. Ancak bu şerhten sadece küçük bir bölümü İstanbul'daki Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.³⁷

³⁶ Ebû Muhammed Ali b. Zekerriyya, el-Menbecî, *el-Lübâb fî cem'i beyne's-sünne ve'l-kitab, thk.* Muhammed Fadl Abdulaziz el-Murad, Beyrut 1994, I, s. 28-29.

³⁷ İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyyetü'l-ârifin*, İstanbul 1951, II, s. 713.

2.1.5. İLMİ ŞAHSİYETİ

Ebû Muhammed Ali b. Zekeriyya el-Menbecî mezhep taassubunun had safhaya ulaştığı bir dönemde yetişmiştir. Özellikle siyasi ve ilmi çevreler tarafından Hanefi mezhebi kurucusu ve müntesipleri hakkında insafsız eleştirilerin olduğu bu çevrede fıkıh ve hadis ilmine olan hakimiyeti sayesinde eleştirilere cevap vermiştir. Bilhassa ilm-i hilâf konusunda muhaliflerin ithamlarını boşa çıkaracak ikna edici deliller ortaya koymuştur. “*el-Lübâb*”adlı eseri onun fıkıh ve hadis ilimlerine olan hâkimiyetinin en güzel örneğidir.

2.2. EL-LÜBÂB Fİ’L CEM’İ BEYNE’S-SÛNNE VE’L-KİTAB ADLI ESERİN ÖZELLİKLERİ

2.2.1. ESERİN TE’LİF AMACI

Müellif Ebû Muhammed Ali b. Zekeriyya el-Ensari el-Menbecî eseri *el-El-Lübâb fi cem’i beyne’s-sünne ve’l-kitâb*’ı yazma nedenini mukaddime kısmında özetle şu şekilde açıklamıştır: “Bazı insanlar Ebû Hanife ve ashâbı hakkında Hz. Peygamber’in hadislerine fazla itibar etmedikleri bunun yerine fazlasıyla kıyasa yer verdiği şeklinde gerçekte ilgisi olmayan ithamlarına cevap vermek, gerçekte durumun böyle olmadığını, Ebû Hanife ve ashâbının insanlar içinde Allah’ın kitabına ve O’nun Resûlü Hz. Muhammed (s.a.v)’in sünnetine en fazla bağlı olan insanlar olduğunu belirtmek istedim. İnsaf sahibi herkesin ikna olabileceği deliller ortaya koyarak ashâbımızın mutlak manada asla sünneti terk etmediğini, ya hadisin senedinde yer alan ricalin zayıflığı, ya hadis rivayetlerindeki çelişkiler veyahut da hadisin terkini gerektirecek daha kuvvetli bir delil olması nedeni ile bu yola başvurduğumu açıkladım. Yine hilaf meselelerinde ashâbımızın dayanak olarak kullandığı hadisleri ayrıntılı olarak zikrettim.”³⁸

Menbecî amacını bu şekilde beyan ettikten sonra Allah’tan eseri faydalı kılmasını, kendisini taassuptan korumasını dileyerek temizlik bölümünden itibaren konuları işlemeye başlamıştır.

38 Ebû Muhammed Ali b. Zekeriyya, el-Menbecî, *el-Lübâb fi cem’i beyne’s-sünne ve’l-kitâb*, thk. Muhammed Fadl Abdulaziz el-Murad, Beyrut 1994, I, s. 37.

2.2.2. ESERİN ÖZELLİKLERİ

Müellif Ebû Muhammed Ali b. Zekeriya el-Menbecî *el-Lübâb fi'l cem'i beyne's-sünne ve'l-kitâb* adlı eserinde mezheplerin fikhî konularda delil olarak kullandığı bazı hadisler arasındaki ihtilafları işlemiştir. Eser “Taharet” bölümünden başlayıp “Ferâiz” bölümü ile biten “kitâb” şeklinde farklı konuların işlendiği 32 bölümden oluşmaktadır. Ayrıca her bir “kitâb”da bab başlıkları biçiminde ana konu ile alakalı farklı hususların incelendiği bölümler de eserde yer almaktadır. Eserde yer alan “kitâb” başlıkları şunlardır:

Taharet, Salât, Zekât, Savm, İ'tikâf, Menâsik, Buyû', Rehin, Şuf'a, İcâre, 'Âriye, Hibe, Gasb, Lukâta, İhyâu'l-Mevât, Müzâra'a, Kazâ, el-Eymân ve'n-Nuzur, 'Itk, Sayd ve'z-Zebâih, Et'ime, Nikâh, Talâk, Li'an, Nafaka, Cinâyât, Diyet, Hudûd, Eşribetu'l-Muharreme, Seyr, Vasiyet, Ferâiz.

Menbecî eseri telif ederken değişik usuller kullanmıştır. Bazen kitâb şeklindeki ana başlığın altında o konu ile ilgili ayetleri zikretmiş ve bu ayetlerden ne anlaşılması gerektiği hususunda açıklamalar getirmiştir.

Daha sonra konu ile alakalı kendi savunduğu görüşü destekleyen hadisleri delil olarak zikretmiştir. Ardından yapılan itirazlara ve bu itirazlarda delil olarak kullanılan hadislere yer veren müellif Menbecî, itirazları kimi zaman yine bir hadisle bazen de muarız hadiste var olduğunu iddia ettiği isnad zayıflığına işaret ederek cevaplandırmıştır. Bunu yaparken de hadis otoritelerinin hadislerin sıhhati ile alakalı sözlerine atıfta bulunmuştur.³⁹

Menbecî ayrıca, hadislerde geçen garib kelimelere hemen o bölümün sonunda “hadislerdeki garib kelimelerin zikri” alt başlığı içinde izahlar getirmiştir.

2.2.3. ESERİN KAYNAKLARI

Müellif Ebû Muhammed Ali b. Zekeriya el-Menbecî *el-Lübâb fi'l-cem'i beyne's-sünne ve'l-kitâb* adlı eserinde ihtilaf meselelerini incelerken Kur'an-ı Kerim'den, hadislerden, fıkıh ve hadis âlimlerinin sözlerinden, cerh ve ta'dil

³⁹ Konuyla ilgili örnekleri çalışmamızın ikinci bölümünde bolca zikrettik.

âlimlerin görüşlerinden faydalanmış ve izahlarında bu kaynaklardan delil getirmiştir. Bu kaynakları bazen eseri ile birlikte müellifi zikrederek verirken bazen de sadece müellife işaret etmiştir. Bu kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz.

2.2.3.1. Eserini Belirtmeksizin Atıfta Bulunduğu Âlimler

1. Buhârî⁴⁰ (ö.256/870)
2. Müslim⁴¹ (ö. 261/875)
3. Tirmîzî⁴² (ö.279/892)
4. Ebû Davûd⁴³ (ö. 275/888)
5. Nesâî⁴⁴ (ö.303/915)
6. İbn Mâce⁴⁵ (ö.273/886)
7. Ahmed b. Hanbel⁴⁶ (ö.240/855)
8. Taberanî⁴⁷ (ö.360/970)
9. İmam Malik⁴⁸ (ö.179/795)
10. Ebû Ca'fer et-Tahâvî⁴⁹ (ö.321/933)
11. Hâkim en-Neysâburî⁵⁰ (ö.405/1014)
12. Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî⁵¹ (ö.458/1066)

⁴⁰ Ebû Muhammed Ali b.Zekeriyya el-Menbecî, *el-Lübâb fi'l- cem'i beyne's-sünne ve'l-kitâb*, (thk. Muhammed Fadl Abdülaziz el-Murad),Beyrut, 1994, I, 42, 65, 67, 71, 72, 96, 102, 125, 140, 162,167, 182, 215, 226, 282, 302; II, 482, 484, 504, 513 vd.

⁴¹ a.e. I, 42, 48, 60, 66, 67, 70, 71, 78, 98, 131, 167, 178, 226, 302; II, 494, 513, 550, 571 vd.

⁴² a.e. I, 43, 52, 55, 67, 69, 96, 120, 137, 156, 164, 166, 168, 204; II, 512, 527, 574, 600 vd.

⁴³ a..a. I, 55,43,71,72,79, 91,9 4, 96,102,123,131,137,144,166, 207, 254, 268,302; II, 558, 601, 603, 618, 618 vd.

⁴⁴ a.e. I, 167, 175, 279, 310, 364, 407, 411, 425, 444; II. 743.

⁴⁵ a.e. I, 132,1 36, 166, 227, 229, 302, 308; II. 718, 745, 802 vd.

⁴⁶ a.e. I, 76, 114, 132, 352, 367; II. 631, 729.

⁴⁷ a.e. II, 714.

⁴⁸ a.e. I, 41, 57, 58, 64, 170, 282; II, 482, 484, 499 vd.

⁴⁹ a.e. I, 74, 78, 87, 92, 120, 149, 172, 175, 220, 233, 261, 284; II, 489, 497, 508, 521 vd.

⁵⁰ a.e. II, 787.

⁵¹ a.e. I, 116.

13. Hatib el-Bağdadî⁵² (ö.240/854)
14. İbn Abdilber⁵³ (ö.463/1071)
15. el-Beğavî⁵⁴ (ö.516/1122)
16. Ebû Bekir İbnu'l-Arabî⁵⁵ (ö.543/1148)
17. Ebû Süleyman el-Hattabî⁵⁶ (ö.388/998)
18. Ebû Nasr el-Cevherî⁵⁷ (ö.398/1007)
19. Ebû Hatim Muhammed b. Hibban⁵⁸ (ö.354/965)
20. Ebû'l-Ferec İbnu'l Cevzî⁵⁹ (ö.597/1021)
21. Ebû Bekir en-Neccad⁶⁰ (ö.348/959)
22. Ebû Hüseyin el-Ferra⁶¹ (ö.526/1131)
23. İbn Ebi Üveys⁶² (ö.220/834)
24. Ebû'l-Velid el-Bâcî⁶³ (ö. 474/1081)
25. İbrahim b. Seriy ez-Zeccac⁶⁴ (ö.311/923)
26. Ebû'l-Esved ed-Düvelî⁶⁵ (ö.69/690)
27. İsa b. Ebân⁶⁶ (ö.220/835)
28. Ali b.el-Medini⁶⁷ (ö.234/849)

⁵² a.e. I, 92.

⁵³ a.e. I, 248, 249, 402.

⁵⁴ a.e. I, 86, 165, 179, 233, 324, 363.

⁵⁵ a.e. I, 53, 57, 89, 93, 372; II, 472.

⁵⁶ a.e. I, 79, 113, 130, 151, 166, 203, 206, 244, 258, 271, 287, 348.

⁵⁷ a.e. I, 135, 253, 409.

⁵⁸ a.e. I, 340; II, 730.

⁵⁹ a.e. I, 139.

⁶⁰ a.e. I, 329.

⁶¹ a.e. I, 330.

⁶² a.e. I, 94.

⁶³ a.e. I, 81.

⁶⁴ a.e. I, 224.

⁶⁵ a.e. II, 759.

⁶⁶ a.e. II, 471, 479, 488.

29. İbn Şihâb⁶⁸ (ö.125/740)
30. Abdullah b. Akim⁶⁹ (ö.140/755)
31. el-Evzâî⁷⁰ (ö.157/774)
32. Ebû Sevr⁷¹ (ö.240/855)
33. el- Ezherî⁷² (?)
34. el-Esrem⁷³ (?)
35. Hafız Abdulazim⁷⁴ (ö.606/1212)
36. İbrahim en-Nehâî⁷⁵ (ö.96/717)
36. Mukatil b. Süleyman⁷⁶ (ö.150/765)
37. İbn Ma'in⁷⁷ (ö.233/848)
38. Yahya b. Said el-Kattan⁷⁸ (ö.198/816)
39. Abdullah b. Salih el-Acelî⁷⁹ (ö.211/825)
40. Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî⁸⁰ (ö.187/802)

2.2.3.2. Eseri İle Birlikte Atıfta Bulunduğu Âlimler

Müellif Menbecî eserinde yararlandığı kaynak kitapların isimlerini de bazen zikretmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

⁶⁷ a.e. II, 490.

⁶⁸ a.e. I, 60.

⁶⁹ a.e. I, 75.

⁷⁰ a.e. I, 91, 152.

⁷¹ a.e. I, 92.

⁷² a.e. I, 103.

⁷³ a.e. I, 109.

⁷⁴ a.e. I, 130.

⁷⁵ a.e. I, 196, 247.

⁷⁶ a.e. I, 331.

⁷⁷ a.e. I, 340.

⁷⁸ a.e. I, 340.

⁷⁹ a.e. I, 361.

⁸⁰ a.e. II, 619, 676.

1. İbn Şeddâd, *Delâilü'l ahkâm*⁸¹
2. İbn Sa'd, *Tabakat*⁸²
3. Cevherî, *es-Sıhah*⁸³
4. İbnu'l-Cevzî, *Kitabu't-tahkik*⁸⁴
5. İmam Malik, *Muvatta*⁸⁵
6. Hâkim en-Neysaburî, *Ma'rifetu ulumi'l-hadis*⁸⁶
7. Hafız el-Lalekâî, *Şerhu's-sunne*⁸⁷
8. Tirmizî, *Kitabu'l-ilel*⁸⁸
9. Ebû'l Velid el-Bâcî, *Ihkamu'l-fusul fi ahkami'l-usul*⁸⁹
10. Ebû Bekr en-Neccâd, *Sünen*⁹⁰
11. Muhammed b. Hibban, *el-Müsnedu's-sahih*⁹¹
12. İbn Arabî, *Şerhu't-Tirmizî*⁹²
13. Ebû Hüseyin el-Ferra, *Tabakâtu'l-hanâbile*⁹³

⁸¹ a.e. I, 108, 174.

⁸² a.e. II, 491.

⁸³ a.e. I, 63.

⁸⁴ a.e. I, 139.

⁸⁵ a.e. I, 265.

⁸⁶ a.e. I, 297.

⁸⁷ a.e. I, 332.

⁸⁸ a.e. I, 342.

⁸⁹ a.e. I, 81.

⁹⁰ a.e. I, 329.

⁹¹ a.e. I, 332.

⁹² a.e. I, 101, 196; II, 472.

⁹³ a.e. I, 330.

İKİNCİ BÖLÜM

3. ALİ B. ZEKERİYYA EL-MENBECİ'NİN EL-LÜBÂB Fİ'L-CEM'İ BEYNE'S-SÜNNE VE'L-KİTÂB ADLI ESERİNDE HADİS-FİKİH İLİŞKİSİ

3.1. TEKNİK AÇIDAN

3.1.1. AYETLERE YER VERMESİ

İmam Ebû Muhammed Ali b.Zekeriyya el-Menbecî *el-Lübâb fi'l-cem'i beyne's-sunne ve'l-kitâb* adlı eserinde bazen konu ile ilgili hadislere geçmeden önce görüşüne delil göstermek için kitâb ya da bab adını verdiği bölümlerden sonra ayetleri zikreder. Böylece savunduğu görüşün hakikate daha uygun olduğunu belirtir. Şimdi bunu iki örnekle izah edelim:

Örnek 1

Müellif Menbecî “Kitâbu't-Taharet” adlı birinci bölümde “tahûr” kelimesini açıklarken “Gökyüzünden tertemiz bir su indirdik”⁹⁴ ayetiyle ”Rableri onlara tertemiz içecekler içirir”⁹⁵ ayetini delil getirerek bu ayetlerde yer alan “tahûr” kelimesiyle kendisi temiz olan şeyin kastedildiğini belirtmiştir.⁹⁶

Suyun temizleyici olması hususundaki görüşünü açıklarken de bunun icma ile sabit olduğunu ve ayrıca “Sizi onunla tertemiz yapmak için üzerinize gökten su indirdi.”⁹⁷ ayetinde de suyun temizleyici özelliğine vurgu yapıldığını belirtmiştir.⁹⁸

Örnek 2

İmam Menbecî eserinin “Kitâbu'l-İcârât” bölümünde konuyu işlerken işçinin alacağı ücretin teslim edilmesinin iş akdinin yapılmasından sonra değil,

⁹⁴ Furkan 48.

⁹⁵ İnsan 21.

⁹⁶ Menbecî, *Lübâb*, I, 39.

⁹⁷ Enfal 11.

⁹⁸ Menbecî, a.g.e. I, 41.

işin bitirilmesinden sonra vacib olduğunu savunur ve şu ayeti delil getirir: “Eğer (boşanmış olduğunuz) kadınlarınız sizin için (çocuğu) emzirirse onlara ücretlerini verin.”⁹⁹ Burada açıkça görülmektedir ki ücretin verilmesinin gerekliliği süt emzirme işinin bitirilmesinden sonra ortaya çıkmaktadır. Ayette bu sıralamaya işaret edilmiştir.¹⁰⁰

3.1.2. FIKHÎ HÜKÜMLERE İŞARET ETMESİ

Müellif Ali b. Zekeriya el- Menbecî, *el-Lübâb* adlı eserinde konuları izah ederken fikhî hükümlere de işaret etmiş; farz, vacib, sünnet, müstehab, mübah, mekruh terimlerini kullanmıştır. Bu durumu birkaç örnekle izah edelim:

Örnek 1

Abdestte besmele çekmenin vacib değil sünnet olduğunu açıkladığı bir bab da Darekutnî'nin tahric ettiği Aişe (rah)'dan gelen bir rivayette o şöyle demiştir: “Peygamber efendimiz abdest azalarına dokunmadan önce besmele çeker sonra suyu eline dökerdi.”¹⁰¹

Menbecî bu hadise dayanarak “besmele çekmek sünnettir” der. Kendisine, Ebû Davûd'un tahric ettiği Ebû Hureyre'den gelen bir rivayette Peygamberimiz (s.a.v.) “Abdesti olmayanın namazı yoktur. Besmele çekmeyenin de abdesti yoktur”¹⁰² buyurmuştur şeklinde itiraz edilince o, Ahmed b. Hanbel'in bu konuda sabit bir hadisi olmadığını ve yine Buhârî'nin, hadis senedinde yer alan râvi Seleme'nin Ebû Hureyre'den hadis dinlemediğini belirttiğini söyleyerek cevap vermiştir.¹⁰³

Örnek 2

Müellif Menbecî “Kitâbu's-Salât”da akşam namazını hemen kılmanın müstehab olduğunu savunur. Delil olarak da Ebû Davûd'un tahric ettiği, Eyyub

⁹⁹ Talâk 6.

¹⁰⁰ Menbecî, *Lübâb*, II. 531. Başka örnekler için bkz. I, 226, 239, 280, 281, 303, 337, 446, 451; II, 506, 532, 571, 579, 627, 667, 766, 786, 802.

¹⁰¹ Darekutnî, I, 72.

¹⁰² Ebû Davûd, Taharet, 48.

¹⁰³ Menbecî, a.g.e. I,106.

el-Ensari'den gelen bir rivayette Peygamberimiz (s.a.v.) “Ümmetim akşam namazını geciktirmediği müddetçe hayır üzeredir”¹⁰⁴ buyurmuştur” hadisini zikreder.

Örnek 3

İmam Menbecî yine aynı bölümün bir başka babında âma olan kişinin ezan okumasının mekruh olduğunu çünkü bu kişinin vakti kendi başına bilemeyeceğini savunmuştur. Kendisine âma olan Ümmi Mektum'un Peygamberimiz (s.a.v.)in müezzini olduğu şeklinde yapılan itiraza Menbecî, “ Ümmü Mektum Bilal'in ezanından sonra ezan okuyordu ve Bilâl'in ezanı ile vakit biliniyordu” diyerek cevap vermiştir.¹⁰⁵

Örnek 4

İmam Menbecî bayram namazının vacib olduğunu savunduğu bir başka bab da bunun “Kevser” suresindeki “Rabbin için namaz kıl ve kurban kes”¹⁰⁶ ayeti ile sabit olduğunu ve Peygamberimizin de (s.a.v.) bu ibadete sürekli devam ettiğini belirterek delil getirmiştir.¹⁰⁷

3.1.3 MEZHEP İMAMLARININ GÖRÜŞLERİNE İŞARET ETMESİ

Müellif Ali b. Zekeriya el-Menbecî konuları izah ederken genellikle önce hadisleri bab başlığının hemen altında verir, daha sonra konu ile ilgili âlimlerin ve mezhep imamlarının görüşlerine işaret eder. Ancak bazen bunun dışında Hanefi mezhep imamlarının görüşlerine işaret ederek baba başlangıç da yapmıştır. Mesela:

Örnek 1

Kullanılmış suyun necis olup olmadığı hususunda izahda bulunurken İmam Menbecî, bu konuda Belh ulemasının Ebû Hanife'den üç görüş rivayet

¹⁰⁴ Ebû Davûd, Salât, 6; Ayrıca krş. Menbecî a.e. I,186

¹⁰⁵ Menbecî, *Lübâb*, I, 208.

¹⁰⁶ Kevser, 2.

¹⁰⁷ Menbecî, a.g.e. I, 308. Diğer örnekler için bkz. a.e. I, 396, 406, 413; II, 541, 621, 630, 638, 643.

ettiğini belirtir. Bu görüşlerden birincisine göre kullanılmış su necistir hem de “necaset-i ğalize” dir. İkinci görüşe göre ise bu su “necaset-i hafife” dir. Üçüncü görüşe göre ise kullanılmış su temizdir ancak temizleyici değildir. Menbecî daha sonra Irak ulemasının da bu konuda Ebû Hanife’den bir rivayeti olduğunu ve bu rivayete göre de kullanılmış suyun temiz olduğunu ancak temizleyici olmadığını söylemiştir.¹⁰⁸

Örnek 2

İmam Menbecî öğle vaktinin sonu ve ikinci vaktinin başlangıcı hususundaki görüşleri izah ederken bu konuda İmam Ebû Hanife’den üç görüş rivayet edildiğini, bunlardan birincisine göre bir şeyin gölgesi kendi misli gibi olduğunda öğle vakti çıkmış ikinci vakti girmiştir. İkinci görüşe göre, bir şeyin gölgesi iki mislinden az olursa öğle vakti çıkmış ancak ikinci vakti henüz girmemiştir. Üçüncü görüşe göre ise bir cismin gölgesi kendisinin iki misli olursa öğle vakti çıkmış ikinci vakti de girmiş olur. Menbecî bu görüşleri sıraladıktan sonra her bir görüş ile ilgili detaylı açıklamaları yapar.¹⁰⁹

Örnek 3

Müellif Menbecî akşam namazı vaktinin çıkışı ile ilgili konuyu izah ederken önce şafağın kaybolmasıyla akşam namazı vaktinin çıkacağını belirtir ve daha sonra şafağın ne olduğu ile ilgili açıklama yaparken bu konuda İmam Ebû Hanife’den iki görüş rivayet edildiğini belirtir. Bunlardan birincisine göre şafak kırmızılıktan sonra görülen beyazlıktır. Diğer görüşe göreyse şafak ufukta görülen kırmızılıktır.¹¹⁰

3.1.4. HADİSLERİN SİHHAT DERESESİNE İŞARET ETMESİ

Müellif Menbecî konuları izah ederken zaman zaman delil olarak kullandığı hadislerin sıhhat derecesine de işaret etmiştir. Bunu, kimi zaman başka

¹⁰⁸ Menbecî, *Lübâb*, I, 48.

¹⁰⁹ Menbecî, a.e. I, 160.

¹¹⁰ Menbecî, a.e. I, 165. Diğer örnekler için bkz. a.e. I, 51, 212, 230, 329, II, 567, 723, 803.

âlimlerin görüşlerine dayandırırken kimi zaman da buna kendisi işaret etmiştir. Bunlara birkaç örnekle işaret edelim:

Örnek 1

Tuvalette ya da açık sahrada kıbleye yönelmenin caiz olmadığını belirttiği bir babda Menbecî, Tirmizî'nin tahriç edip Cabir b. Abdillâh'ın rivayet ettiği "Peygamberimiz (s.a.v.) tuvalet ihtiyacını görürken kıbleye yönelmemizi nehyetti"¹¹¹ anlamındaki hadisi delil gösterir ve bu hadisi Tirmizî'nin "hasen-garib"¹¹² olarak belirttiğini ifade eder.¹¹³

Örnek 2

İmam Menbecî "Kitâbu's-Salât"da yazın öğle namazının erken kılınmasının, kışın ise biraz geciktirilmesinin müstehab olduğunu savunur. Tirmizî'nin tahriç edip Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği "öğle sıcaklığı arttığında namazı serin vakte erteleyin zira sıcaklığın şiddeti cehennemin kaynamasındandır"¹¹⁴ anlamındaki bir hadisi delil gösteren Menbecî bu hadis için Tirmizî'nin "hasen-sahih"¹¹⁵ dediğini ifade eder.¹¹⁶

Örnek 3

Ali b. Zekeriyâ el-Menbecî "Kitabu't-Taharet" de mazmaza ve istinşakın gusülde farz olduğunu belirttiği bir babda Tirmizî'nin tahriç edip Hz. Ali'nin rivayet ettiği "Peygamberimiz (s.a.v) cünüb hali hariç her durumda bize Kur'an

¹¹¹ Tirmizî, Taharet, 9.

¹¹² Hasen-garib, bir ravinin tek başına rivayet etmiş olduğu veya rivayetinde teferrüd ettiği hasen hadis. Abdullah Aydın, Hadis İstılahları Sözlüğü, İstanbul 1987, s. 68.

¹¹³ Menbecî, *Lübâb*, I, 97.

¹¹⁴ Tirmizî, Salât, 5.

¹¹⁵ Hasen-sahih, birden fazla senedi olupta bunlardan bazıları hasen bazıları sahih olan hadis. Abdullah Aydın, a.g.e. s. 68.

¹¹⁶ Menbecî, a.e. I, 182. Diğer örnekler için bkz. a.e. I, 56, 131, 137, 167, 179, 187, 190, 432; II, 473, 490, vd.

okurdu”¹¹⁷ anlamındaki hadisi delil olarak kullanır ve bu hadis için kendisi “sahihtir”¹¹⁸ der.¹¹⁹

Örnek 4

İmam Menbecî bir diğer bölümde namaz konusunu işlerken orta namazdan kastın ikinci namazı olduğu görüşünü savunur ve delil olarak Tirmizî’nin tahric edip Semure b. Cündeb’in rivayet ettiği “Orta namaz ikinci namazıdır”¹²⁰ anlamındaki hadisi kullanır ve buna da “bu hadis hasendir”¹²¹ der.¹²²

Örnek 5

Menbecî “Kitabu’l-Menâsik”de iki rekât tavaf namazı kılmanın vacip olduğunu söyler ve bu konuda Tirmizî’nin tahric edip Cabir’den rivayet edilen “Peygamber Mekke’ye geldiği zaman mescide girdi, Makam-ı İbrahim’e yöneldi ve iki rekât namaz kıldı...”¹²³ anlamındaki hadisi delil olarak kullanır ve bu hadis için “hasen-sahih”tir der.¹²⁴

3.1.5. HADİS LAFIZLARINDAKİ FARKLI RİVAYETLERE DEĞİNMESİ

Müellif Ali b. Zekeriya el-Menbecî izah ettiği konularla ilgili hadisleri verirken bazen rivayet edilen hadislerdeki lafız farklılıklarına da değinir. Bu kimi zaman aynı hadis imamının farklı rivayetleri şeklinde olurken bazen de farklı hadis imamlarının değişik rivayetleri şeklinde olmuştur. Şimdi bunlardan birkaçına işaret edelim.

¹¹⁷ Tirmizî, Taharet, 11.

¹¹⁸ Sahih hadis, adalet ve zabt sahibi ravilerin kesiksiz isnadla birbirlerinden rivayet ettikleri şâz ve illetten uzak hadis. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1992, s. 341.

¹¹⁹ Menbecî *Lübâb*, I, 126.

¹²⁰ Tirmizî, Salât, 19.

¹²¹ Hasen, isnadında yalanla itham edilmiş bir ravi bulunmayan, şâz olmayan ve benzeri başka tariklerden rivayet edilmiş hadis. Mücteba Uğur, a.g.e. s. 118.

¹²² Menbecî, a.e. I, 201.

¹²³ Tirmizî, Hac, 33.

¹²⁴ Menbecî, a.e. I, 432. Diğer örnekler için bkz. a.e. I, 177, 221, 235, 241, 248, 306, 417. II, 483, 501, 512, 527. vd.

Örnek 1

İmam Menbecî “Kitâbu’t-Taharet” de bir babda şöyle der. “Eğer kişide suya necasetin bulaştığına dair galib zan bulunursa kişinin o suyu kullanılması haramdır”¹²⁵ Menbecî savunduğu bu görüşe delil olarak da Müslim’in tahriç edip Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği hadisi delil olarak kullanır. Bu hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır. “Sizden biriniz durgun suya bevletmesin. Sonra o sudan yıkanabilir. (ثم يغتسل منه)”¹²⁶. Müellif Menbecî daha sonra aynı hadisin Ebû Davûd da “... Sonra o suda yıkanabilir. (ثم يغتسل فيه)”¹²⁷. ve Tirmizî ile Nesaî de “... Sonra o sudan abdest alabilir (يتوضوء منهثم)”¹²⁸ şeklinde rivayet edildiğini belirtmiştir.¹²⁹

Örnek 2

Menbecî yine aynı bölümün bir başka babında ayakkabıya bulaşan katı necasetin toprağa sürtmekle temizlenmesinin caiz olduğunu belirtmiş ve bu konuda Ebû Davûd ‘un tahriç edip Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği şu hadisi delil olarak kullanmıştır. Hadiste Peygamberimiz (s.a.v.):“Eğer sizden birinizin ayakkabısına (ينعله) bir necaset bulaşursa toprak onun için temizleyici olur”¹³⁰ buyurmuştur. Menbecî aynı hadisi yine Ebû Davûd’un “... iki meste (بخفيه) necaset bulaşursa toprak onlar için temizleyici olur”¹³¹ şeklinde rivayet ettiğini belirtmiştir.¹³²

3.1.6. ÂLİMLERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER YAPMASI

Araştırmamızın birinci bölümünde de işaret ettiğimiz üzere müellif Ali b Zekerriyya el-Menbecî’nin *el-Lübâb*’ı telif sebebi Ebû Hanife’ye yapılan haksız eleştirilere cevap vermektir. Bu eleştiriler de Ebû Hanife’nin Peygamberimizin

¹²⁵ Menbecî *Lübâb*, I, 60.

¹²⁶ Müslim, Taharet, 235.

¹²⁷ Ebû Davûd, Taharet, 36.

¹²⁸ Tirmizî, Taharet, 51; Nesaî, Taharet, 140.

¹²⁹ Menbecî, a.e. I, 61.

¹³⁰ Ebû Davûd, Taharet, 137.

¹³¹ Ebû Davûd, Taharet, 137.

¹³² Menbecî, a.e. I, 91. Diğer örnekler için bkz. a.e. I, 42, 49, 52, 67, 79, 84, 114, 131, 140, 165, 187, 250, 302, 309, 318, 404; II, 483, 505, 516, 610, 623, 644, 665, 802.

(s.a.v.) sözlerine fazla itibar etmediği ve bunun yerine kıyası fazlaca kullandığı şeklinde idi. Menbecî muhaliflerine cevaben, iddia edilenin aksine Ebû Hanife'nin Allah'ın kitabına ve Resûlullah'ın sünnetine en fazla bağlı olan kişi olduğunu beyan etmiştir. Menbecî eserinde muhaliflerini eleştirirken açıkça isim zikretmez. Genel olarak kullandığı üslup “denilirse ki... ona şöyle denilir” şeklindedir. Yapılan ve yapılması muhtemel olan itirazları hep bu şekilde ele alan müellif bu itirazlara tek tek cevap vermiş zihinlerde oluşan soru işaretlerini gidermeye çalışmıştır. Bunu kimi zaman kendi kullandığı hadisin hem sened açısından hem de metin açısından daha sıhhatli olduğunu belirterek yaparken, kimi zaman da muhalif hadisin neshedilmiş olabileceğini, senedinin sağlam olmadığını beyan ederek izah etmiştir. İmam Menbecî eserinin üç yerinde eleştirdiği muhalifinin ismini açıkça zikretmiştir. Şimdi bu eleştirileri ve bu eleştirilere konu olan hususları izah edelim.

Menbecî “Kitâbu't-Taharet”de açmış olduğu bir babda yere bulaşan necaset kurduğunda o yerin temiz olacağını savunmuş, bu görüşüne Ebû Davûd'un tahriç edip İbn Ömer'in rivayet ettiği şu hadisi delil göstermiştir. İbn Ömer şöyle demiştir. “Ben Resûlullah (s.a.v.) zamanında mescitte gecelerdim. Genç ve bekârdım. Köpekler gelip mescitte dolaşır oralara bevlederlerdi. Bundan dolayı oralar yıkanmazdı”¹³³. Bu hadise Hattâbi'nin “Bu hadis sahihtir. Fakat ihtimaldir ki köpekler mescitte değil onun etrafında bevletmişlerdir ama mescitte dolaşıp gezinmişlerdir.” sözü ile itiraz edildiğini belirttikten sonra Hattâbi'yi şöyle eleştirmiştir: “Mezhebinin hilafına sahih bir hadis gördüğünde kendisinde oluşan saf taassuba bak. İlk olarak bu garip te'vilin dayanağı yoktur. Ayrıca o, hadisin son kısmından habersizdir. Şayet böyle olsaydı bu haberin ne faydası olurdu. Ve - onlar bundan dolayı orayı yıkamazlardı-sözünün ne anlamı olurdu. O köpeklerin bu mescitlerin etrafında dolaşmaları oraya girip çıkmaları bu kadar yaygın iken onların bu mescitlerin içinde bevl etmelerine engel neydi. Akılları ve edepi mi bu işten alıkoyuyordu onları”¹³⁴.

¹³³ Ebû Davûd, Taharet, 137.

¹³⁴ Menbecî, *Lübâb*, I, 69-70.

Müellifimizin, eserinde adını zikrederek eleştirdiği diğer âlim de Beğavî'dir. Konuyu şöyle izah edelim. Menbecî “Kitabu’s-Salât” da kabrin düz değil biraz tümsek olmasının sünnet olduğunu belirttiği bir babda Buhârî'nin tahriç edip Süfyan et-Timar'ın rivayet ettiği “Ben Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrinin tümsek olduğunu gördüm”¹³⁵ hadisini delil olarak kullanır. Kendisine Ebû Davûd'un tahriç edip Kasım b. Muhammed'in rivayet ettiği “Ben Hz.Aişe'nin (rah) yanına gittim ve ondan bana Resûlullah'ın kabrini göstermesini istedim. Hz. Aişe (rah) de bana ne yüksek ne de alçak olmayan düz şekilde üç kabir gösterdi. Resûlullah'ın (s.a.v.) kabri en öndeydi”¹³⁶ sözü ile itiraz edilir. Ayrıca Beğavî'nin “Kasım'ın rivayeti korunmuş ve ezberlenmiş olması bakımından daha doğru ve evlâdır” dediği itirazı yapılıncâ Menbecî şu cevabı verir: “ Bu, taassub elbisesindeki kibirden dolayı bir tökezlemedir. Yoksa Ebû Davûd'un tahriç edip Kasım'ın rivayet ettiği hadisi Buhârî'nin tahriç edip Süfyan'ın rivayet ettiği hadise tercih etmezdi.”¹³⁷

İmam Menbecî'nin adını açıkça zikrederek eleştirdiği üçüncü kişi ise Hatib el-Bağdadî'dir. Menbecî “Kitabu’s-Savm”da şüpheli günde (yani Ramazan ayının ilk günü mü yoksa Şaban ayının son günü mü diye tereddüt edilen günde) nafîle olarak oruç tutmakta beis olmadığını savunur. Buna karşılık Hatib el-Bağdadî'nin, Abdullah b. Cerrad'dan rivayet ettiği hadiste Peygamberimizin (s.a.v.) şek gününde oruç tutan kimseye iftar etmesini söylediği şeklinde itiraz edilmiş ve bu Hatib el-Bağdadî'nin “bu rivayet diğer bütün rivayetlere karşı yeterli bir delildir” dediği belirtilmiş ve bu söz yapılan itiraza delil gösterilmiştir. İmam Menbecî de buna karşılık İbnu'l-Cevzî'den yapmış olduğu bir alıntı ile cevap vermiştir. Bu alıntıda İbnu'l-Cevzî şöyle der: “Bundan daha büyük bir taassub olamaz. Keşke Bağdadî hadisi sadece rivayet etse ve sussaydı. Oysa bu hadis mevzudur. Bu hadisin Peygamberimiz (s.a.v.)den rivayet edildiğine dair bir

¹³⁵ Buhârî, Cenaiz, 128.

¹³⁶ Ebû Davûd, Cenaiz, 68.

¹³⁷ Menbecî, *Lübâb*, I, 324-325.

delil yoktur. Hiçbir hadis imamı bu hadisi zikretmemiştir. Bağdadî'yi bu görüşüne sevk eden, aklını örten taassub perdesinden başka bir şey değildir”¹³⁸.

3.1.7. FAİDE DİYEREK EK BİLGİLER VERMESİ

İmam Menbecî bazen konuları izah ettikten sonra ya müphem bir ismi açıklamak ya da konu ile alakalı bir terimi izah etmek sureti ile ek bilgiler de vermiştir.

Örnek 1

Menbecî “Kitabu’t-Taharet”de, suya karışan ot, sedir ve kâfur gibi şeylerin suyu necis yapmayacağını, bilâkis o suyun temiz olduğunu belirtmiş; delil olarak İmam Malik’in tahriç edip Ümmü Atıyye’nin rivayet ettiği şu hadisi göstermiştir. Ümmü Atıyye şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.v.) kızı öldüğünde yanımıza geldi ve şöyle buyurdu: ‘Onu üç, beş (ya da daha fazla) sedirli su ile yıkayın. Sonuncusunu da kâfur katarak yapın...’”¹³⁹ Müellif bu bölümün sonunda “faide” diyerek cenazesini yıkanan kadının, Ebû'l As b. Rebi'in eşi, Peygamberimizin (s.a.v.) en büyük kızı Zeynep olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁰

Örnek 2

İmam Menbecî “Kitâbu't-Taharet”de hayızlı kadının her namaz vakti için abdest alması gerektiğini ve bu abdestle dilediği kadar farz ve nafil namaz kılabileceğini; ancak vakit çıktıktan sonra bu kişinin abdestinin batıl olacağını belirtmiştir. Menbecî daha sonra konu ile ilgili hadisleri sıralar ve babın sonunda “faide” diyerek Resûlullah (s.a.v.) zamanında beş müstehâze kadının olduğunu belirtir ve isimlerini verir. Bu kadınlar; Peygamberimizin (s.a.v.) hanımı Zeyneb'in kız kardeşi Humne, Ümmü Habibe, Fatıma b. Ebi Hubeyş, Sehle b. Süheyl ve Peygamberimizin (s.a.v.) hanımı Sevde b.Zem'a'dır.¹⁴¹

¹³⁸ Menbecî, a.e. I, 390-391.

¹³⁹ Muvatta, Cenaiz, 2.

¹⁴⁰ Menbecî, *Lübâb*, I, 47.

¹⁴¹ Menbecî, a.e. I, 150.

Örnek 3

Menbecî “Kitâbu’s-Savm”da aşure günü oruç tutmak isteyen kişinin bir önceki günü de (yani Muharrem ayının dokuzuncu günü) tutması gerektiğini belirtir ve bu konu ile ilgili hadisi verdikten sonra “faide” adı altında Hattâbî ve Cevherî’nin “aşûre” kelimesi ile ilgili tahlillerine yer verir.¹⁴²

3.2. SENED AÇISINDAN

3.2.1. SENED TENKİDİ

Müellif Ali b. Zekeriyya el-Menbecî, eseri *el-Lübâb*’da sened eleştirilerine sıklıkla yer vermiştir. Savunduğu görüşe muhalif hadislerin senedlerini kimi zaman kendisi eleştirmiş, kimi zaman da hadis imamlarından alıntı yaparak söz konusu hadislerin senedlerinde zayıflık bulunduğunu belirtmiştir. İmam Menbecî bu eleştirilerde hadis senedleri ile ilgili olarak zayıf, illetli, muztarib, munkatı’, meçhûl vb. terimleri kullanmıştır. Biz de tasnifimizde müellifin terimlerine sadık kalmak, okuyucuya kolaylık sağlamak ve sistematik bir sıra takip etmek için her bir terim ile alâkalı hadisleri ayrı başlıklar altında incelemeye çalıştık. Başlıklar altında konuyu açıklığa kavuşturacak birkaç örnek verdikten sonra diğer örnekler kolayca ulaşılabilmesi için dipnotta yerlerini belirttik. Şimdi konu ile ilgili başlıkları ve bu başlıklar altında verdiğimiz örnekleri inceleyelim.

3.2.1.1. Zayıf Râvi İddiasında Bulunması

İmam Menbecî, muhaliflerini en çok, kullandıkları hadislerin senedlerinde zayıf râvi olduğu iddiasıyla eleştirmiştir. Bu eleştirilere iki örnek ile işaret edelim.

Örnek 1

Müellifimiz “Kitâbu’s-Salât”da, sabah namazını aydınlıkta kılmanın müstehap olduğunu belirttiği bir babda savunduğu bu görüşü destekleyen hadisleri sıralamıştır. Ancak daha sonra, kendisine İbn Ömer’in rivayet ettiği hadisle itiraz edilmiştir. Bu hadise göre Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Vaktin

¹⁴² Menbecî, *Lübâb*, I, 408.

evvelinde Allahın rızası, sonunda affı vardır.”¹⁴³ Menbecî, bu hadisi Yakub b. Velid’in Amr’dan rivayet ettiğini ve bu iki râvinin de zayıf olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁴

Örnek 2

İmam Menbecî “Kitâbu’l-Cinâyât”da kadına karşılık erkeğin öldürülebileceği gibi köleye karşılık hür olanın da öldürülebileceğini belirtir. Muhalifleri bu görüşe Darekutnî’nin tahriç edip İbn Abbas’ın rivayet ettiği “Köleye karşılık hür öldürülmez”¹⁴⁵ hadisi ile itiraz etmişlerdir. Menbecî bu itiraza karşılık söz konusu hadisin senedinde Cübeyr olduğunu ve bu râvinin de zayıf olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶

3.2.1.2. Meçhûl Râvi¹⁴⁷ İddiasında Bulunması

İmam Menbecî eserinde, iki yerde muhaliflerini, meçhûl râvinin rivayetinin kabul edilemeyeceğini belirttikleri halde, senedinde meçhûl râvi bulunan hadisleri kullandıkları için eleştirmiştir. Söz konusu iki örnek şunlardır:

Örnek 1

Müellif Menbecî “Kitâbu’z-Zekât”da atlar için zekât verilmesi gerektiğini belirterek bu görüşünü destekleyen hadisleri sıralamıştır. Muhalifleri bu görüşe Ebû Davûd’un tahriç edip Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği “Atlar ve köleler için zekât yoktur. Ancak kölede fitır sadakası vardır”¹⁴⁸ hadisi ile itiraz etmişlerdir. Menbecî bu itiraza, söz konusu hadisin senedinde meçhûl bir râvi olduğunu ve

¹⁴³ Tirmizî, Salât, 13.

¹⁴⁴ Menbecî, *Lübâb*, I, 181.

¹⁴⁵ Darekutnî, III, 133.

¹⁴⁶ Menbecî, a.e. II, 720. Konu ile alakalı diğer örnekler için bkz. *Lübâb*, I, 115, 187, 212, 218, 254, 256, 309, 340, 346, 386, 402, 436, 437; II, 634, 653, 668.

¹⁴⁷ Meçhul Râvi, hadis öğrenimi ile şöhret kazanmamış veya âlimler tarafından ilim talebesi olarak tanınmamış ve hadisi sadece tek bir râvi yoluyla gelen kimsedir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 94.

¹⁴⁸ Ebû Davûd, Zekât, 11.

muhaliflerinin de böyle bir râvinin rivayetini kabul etmediklerini belirterek cevap vermiştir.¹⁴⁹

Örnek 2

Menbecî “Kitâbu’n-Nikâh”da akıl baliğ ve hür bir kadının velisinin izni olmadan evlenebileceğini savunur ve bu görüşünü destekleyen hadisleri sıralar. Muhalifleri bu görüşe Darekutnî’nin tahriç edip Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği iki hadis ile itiraz ederler. Bu hadislerden birincisinde Peygamberimiz (s.a.v.): “Kadın kadınla evlenemez, kadın (velisinin izni olmadan) kendi başına evlenemez, muhakkak ki zânî kendi başına evlenen kadındır”; ikincisinde ise “Kadın kadınla nikâhlanmasın, kadın kendi başına (velisinin izni olmadan) nikâhlanmasın, kendi başına nikâhlanan kadın âsi olmuştur”¹⁵⁰ buyurmuşlardır. Menbecî bu itiraza şu şekilde cevap verir: “Birinci hadiste Cümeyl, ikincisinde ise Müslim b. Ebi Müslim vardır. Bu iki râvi de meçhûldür. Meçhûl râvinin rivayeti de ancak kendisine muarız daha sağlam bir rivayet yoksa makbuldür.”¹⁵¹

3.2.1.3. İletli Hadis¹⁵² İddiasında Bulunması

İmam Menbecî’nin muhaliflerini eleştirdiği konulardan biri de senedi illetli hadisi delil olarak kullanmalarıdır. Söz konusu hadis ve Menbecî’nin bu hadise yönelttiği eleştiri şöyledir:

Menbecî “Kitâbu’t-Taharet”de mestin altının değil üst kısmının mesh edileceğini belirtir. Muhalifleri bu görüşe Ebû Davûd’un tahriç edip Muğire b. Şu’be’nin rivayet ettiği hadisi delil göstererek itiraz ederler. Hadisi Muğire b. Şu’be şöyle nakleder: “Tebük Gazvesi’nde Peygambere abdest suyu verdim. Ayağının altını ve üstünü mesh etti.”¹⁵³ Menbecî bu hadisin senedini Tirmizî’den yaptığı bir alıntı ile eleştirir. Bu alıntıda Tirmizî “Bu hadis illetlidir. Hadisi Velid

¹⁴⁹ Menbecî, a.e. I, 347.

¹⁵⁰ Darekutnî, III, 227-228.

¹⁵¹ Menbecî, *Lübâb*, II, 663-664

¹⁵² İlet, hadiste bulunan ve ancak muhakkık hadis âlimlerinin fark edebileceği kapalı, gizli, ekseriya hadisin sıhhatini yaralayıcı kusur. Aydın, a.e. s. 75

¹⁵³ Ebû Davûd, Taharet, 63.

b. Müslim'den başkası Sevr b. Yezid'e isnad etmemiştir. Ben bu hadisi Ebû Zür'a ve Muhammed'e sordum. Onlar da 'bu hadis sahih değildir' dediler." der¹⁵⁴.

3.2.1.4. Muztarib¹⁵⁵ Hadis İddiasında Bulunması

Örnek 1

Menbecî "Kitâbu't-Taharet"de hayızlı kadınla cinsel ilişkiye giren kişinin Allaha tevbe etmesi gerektiğini, bunun dışında kendisine bir şeyin gerekmediğini belirtir. Bu görüşe karşılık muhalifleri Tirmizî'nin Miksem'den onun da İbn Abbas'dan rivayet ettiği "Hayızlı olduğu halde eşiyle ilişkiye giren kişi yarım dinar tasadduk eder"¹⁵⁶ hadisiyle itiraz edince Menbecî şöyle der: "Bu hadis hem sened hem de metin açısından muztariptir. Sened açısından muztaribdir, çünkü aynı hadis hem merfu hem mevkuf hem de mürsel olarak rivayet edilmiştir. Metin açısından muztarip olmasına gelince hadisin rivayet edilen lafızlarında birçok farklılık vardır. Rivayetlerde eşi hayızlı olduğu halde onunla ilişkiye giren kişinin bir dinar ya da yarım dinar tasadduk edeceği, bir dinar bulamazsa yarım dinar tasadduk edeceği, beş dinar tasadduk edeceği şeklinde üç değişik görüş belirtilmiştir.¹⁵⁷

Örnek 2

İmam Menbecî "Kitâbu'l-Kazâ"da kişinin malı satın aldıktan ve onu kabzettikten sonra ölmesi ya da iflas etmesi durumunda borcun o kimseye ait olduğu görüşünü savunur. Bu görüşe Darekutnî'nin tahriç ettiği hadis¹⁵⁸ ile itiraz edilince Menbecî, "Bu hadisin râvisi İsmail b. Ayyaş'tır. Darekutnî bu kişinin muztaribu'l-hadis olduğunu söylemiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Menbecî, a.e. I, 133.

¹⁵⁵ Muztarib hadis, râvi veya râvilerin birbirine muhalif olarak rivayet ettiği ve aralarında tercih imkanı bulunmayan hadislerdir. Aydınlı, a.e. s.123

¹⁵⁶ Tirmizî, Taharet, 136.

¹⁵⁷ Menbecî, *Lübâb*, I, 146.

¹⁵⁸ Darekutnî, III, 30.

¹⁵⁹ Menbecî, a.e. II, 591.

3.2.1.5. Munkatı'¹⁶⁰ Hadis İddiasında Bulunması

Örnek 1

Müellif Menbecî “Kitâbu’r-Rehn”de rehin bırakılan malın telef olması durumunda şayet bu mal ile malın rehin bırakıldığı kişiye olan borcun değeri eşit olursa borçlu ile alacaklının ödeşmiş olacağını savunur. Eğer rehin bırakılan mal ile borcun değeri farklı ise bu farkı birbirlerine öderler. Bu görüşe, muhalifleri Ebû Hureyre’nin Peygamberimiz (s.a.v.)’den rivayet ettiği “Rehin bırakılan mala el konulamaz. Bu malın kârı da zararı da sahibinindir” hadisini delil göstererek itiraz ederler. Bu hadisin rehin bırakılan malın borçtan dolayı zayi olamayacağına delil olduğunu savunan muhaliflerine karşı Menbecî, mezkûr hadisin munkatı’ olduğunu söyleyerek itiraz eder.¹⁶¹

Örnek 2

İmam Menbecî “Kitâbu’z-Zekât”da develerin zekâtı ile ilgili rivayet edilen görüşleri ve bu görüşlerin delillerini izah eder. Menbecî bu görüşler içinde, muhaliflerin delil olarak kullandığı, Ebû Davûd’un tahriç edip Hammad b. Seleme’nin rivayet ettiği hadisin¹⁶² munkatı’ olduğunu Tahâvî’den yapmış olduğu bir alıntıda belirtir.¹⁶³

Örnek 3

Menbecî “Kitâbu’t-Taharet”de katır ve eşeklerin artıklarının temiz olup olmadığı hususunda şüphe olduğunu, bazı âlimlerin bu artığın temiz olduğunu söylediklerini belirterek konu ile ilgili hadisleri sıralar. Muhalifleri, Darekutnî’nin tahriç edip Cabir b. Abdullah’ın rivayet ettiği hadisi¹⁶⁴ delil göstererek eşeğin ve diğer yırtıcı hayvanların artığının temiz olduğunu savunur. Menbecî buna karşılık

¹⁶⁰ Munkatı’ hadis, Senedinde peşpeşe olmayarak iki, ya da sahabiden sonra bir râvi düşürülmüş, atlanmış yahut müphem olarak zikredilmiş olan hadis. Aydınlı, a.e. s. 111

¹⁶¹ Menbecî, a.e. II, 522.

¹⁶² Ebû Davûd, Zekât, 5.

¹⁶³ Menbecî, *Lübâb*, I, 342.

¹⁶⁴ Darekutnî, I, 62.

bu hadisi Davûd b. Husayn'ın Cabir'den rivayet ettiğini, oysa bu iki râvinin birbirleri ile karşılaşmadıklarını belirterek senetteki inkıta'a işaret eder.¹⁶⁵

3.2.1.6. Zayıf Hadis İddiasında Bulunması

Örnek 1

Müellif Menbecî “Kitâbu't-Taharet”de mesh müddeti ile ilgili olarak, misafirin üç gün üç gece, mukimin ise bir gün bir gece mesh yapabileceğini savunur ve bu görüşü destekleyen hadisleri sıralar. Muhalifleri bu görüşe Ebû Davûd'un tahriç edip Ubey b. Umare'nin rivayet ettiği hadisi¹⁶⁶delil göstererek mesh müddetinin bir, iki, üç hatta daha fazla olabileceğini savunmuşlardır. İmam Menbecî buna karşılık Ebû Davûd'un, tahriç ettiği bu hadisin senedinde ihtilaf olduğunu, senedinin kuvvetli olmadığını belirttiğini ifade ederek muhaliflerine cevap verir. Ayrıca Menbecî, aynı hadisin senedi için Ahmed b. Hanbel'in “bu hadisin senedindeki râvilerinin bilinmiyor” dediğini, Darekutnî'nin de bu hadisin senedinin sabit olmadığını belirttiğini ifade ederek görüşünü destekler.¹⁶⁷

Örnek 2

İmam Menbecî “Kitâbu's-Salât”da cenaze namazında kıraat olmadığını belirtir ve bu görüşünü destekleyen hadisleri verir. Ancak muhalifleri bu görüşe Tirmizî'nin tahriç edip İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadisi¹⁶⁸ delil göstererek itiraz ederler ve cenazede Fatiha suresinin okunacağını ileri sürerler. Menbecî muhaliflerinin delil olarak kullandıkları hadis hakkında Tirmizî'nin “ bu hadisin isnadı kuvvetli değildir” dediğini belirterek cevap verir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Menbecî, a.e. I, 60.

¹⁶⁶ Ebû Davûd, Taharet, 61.

¹⁶⁷ Menbecî, *Lübâb*, I, 131.

¹⁶⁸ Tirmizî, Cenaiz, 39.

¹⁶⁹ Menbecî, a.g.e. I,319. Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. Menbecî, *Lübâb*, I, 102, 131, 177, 301, 303; II, 574, 743.

3.2.2. SENED SAVUNMASI

3.2.2.1. Meçhûl Râvi İddiasına Cevap Vermesi

İmam Menbecî eseri *el-Lübâb*da konuları izah ederken delil olarak kullandığı hadislerin senedlerine itirazlar yapılmış ve o da bu itirazlara cevaplar vermiştir. Yapılan itirazlardan biri de kullandığı hadislerin senedlerinde meçhûl râvilerin olduğu şeklindedir. Menbecî yapılan bu tür itirazlara kimi zaman kendi sözleri ile cevap verirken kimi zaman da hadis imamlarının o şahıs ile ilgili sözlerine işaret ederek cevap vermiştir. Şimdi yapılan bu tür itirazlardan birkaçına ve bunlara verilen cevaplara değinelim.

Örnek 1

İmam Menbecî “Kitâbu’t-Taharet”de suya karışan sedir, kâfur ya da kokulu bitkilerin suyu necis yapmayacağını, o suyun yine temiz olduğunu belirttiği bir babda Ebû Davûd’un tahriç edip Beni Sev’e kabilesinden bir adamın Hz. Aişe’den rivayet ettiği hadisi¹⁷⁰ delil olarak kullanır. Kendisine, hadisi Hz. Aişe’den (rah) rivayet eden kimsenin meçhûl biri olduğu şeklinde itiraz edilince, Menbecî: “Bizim ashabımıza göre müslüman birinin rivayeti makbuldür, ta ki o kimsenin fasık olmadığı bilinsin” şeklinde cevap vermiştir. İmam Menbecî bu görüşüne delil olarak şunları da sözlerine ekler: “Peygamberimiz (s.a.v.) hilâlin görünmesi hususunda bir ârabinin sözünü onun müslüman olduğunu öğrendikten sonra kabul etmiş, bunun dışında bu ârabiye başka bir şey sormamıştır.”¹⁷¹

Örnek 2

Menbecî yine aynı bölümün bir başka babında nebiz ile abdest alınabileceğini belirtir ve Tirmizî, Ebû Fezare Raşid b. Keysan, Amr ibn Haris’in kölesi Ebû Zeyd, Abdullah İbn Mesud kanalı ile gelen hadisi¹⁷² delil olarak kullanır. Ancak kendisine, Tirmizî’nin “Ebû Zeyd ilim ehline bilinmeyen meçhûl biridir” dediği şeklinde itiraz edilince İbn Arabî’den alıntı yaparak şu cevabı verir.

¹⁷⁰ Ebû Davûd, Taharet, 100.

¹⁷¹ Menbecî, *Lübâb*, I, 43.

¹⁷² Tirmizî, Taharet, 65.

İbn Ârabi Tirmizî'nin şerhinde şöyle demiştir: “Ebû Zeyd, Amr İbn Haris'in kölesidir. Raşid b. Keysan ve Ebû Revk ondan hadis rivayet etmişlerdir. Bu da Ebû Zeyd'in meçhûl olmadığını gösterir. Ancak ismi bilinmiyordu. Tirmizî de onun meçhûl biri olduğunu söylerken aslında isminin meçhûl olduğunu söylemek istemiş olması mümkündür”¹⁷³.

3.2.2.2. Zayıf Râvi İddiasına Cevap Vermesi

Ali b. Zekeriya el-Menbecî, eserinde konuları izah ederken delil olarak kullandığı hadislerin senedlerinde zayıf râviler bulunduğu iddiasıyla sıklıkla karşılaşmıştır. Menbecî bu iddiaları çoğunlukla hadis imamlarından yaptığı nakillerle cevaplamış ve takip ettiği yolun ilme ve insafa en uygun yol olduğunu belirtmiştir. Konu ile ilgili örnekler şunlardır.

Örnek 1

Müellif Menbecî “Kitâbu's-Salât”da namazda yapılan eksiklik ya da ziyade dolayısıyla selam verdikten sonra sehiv secdesi gerektiğini belirtmiş ve bu görüşüne Ebû Davûd'un tahriç edip Abdullah b. Ca'fer'in rivayet ettiği “Kim namazında şüphe ederse selamdan sonra iki secde yapsın”¹⁷⁴ ve Sevban'ın rivayet ettiği “Namazda her sehiv için selamdan sonra iki secde gerekir”¹⁷⁵ hadislerini delil göstermiştir. Muhalifleri bu görüşe birinci hadisin senedinde Mus'ab isimli râvinin yer aldığını ve bu kişinin “münkeru'l-hadis” olduğunu, ayrıca aynı senedde Utbe b. Muhammed'in yer aldığını ve bu kişinin de bilinmediğini; ikinci hadisin senedinde de İsmail b. Ayyaş'ın olduğunu belirterek itiraz etmişlerdir. Menbecî bu itirazlara şöyle cevap verir: “Müslim *Sahih*'inde Mus'ab'la ihticac etmiş, Yahya b. Main de Mus'ab'ın sîka olduğunu söylemiştir. İsmail b. Ayyaş'a gelince yine Yahya b. Main bu kişinin sîka olduğunu belirtmiştir.”¹⁷⁶

¹⁷³ Menbecî, *Lübâb*, I, 52-53. Menbecî'nin meçhul râvi iddialarına vermiş olduğu cevaplarla ilgili diğer örnekler için bkz. a.e. I, 130, 282; II, 486, 633.

¹⁷⁴ Ebû Davûd, *Salât*, 192.

¹⁷⁵ Ebû Davûd, *Salât*, 194.

¹⁷⁶ Menbecî, a.e. I, 286.

Örnek 2

İmam Menbecî “Kitâbu’n-Nikâh”da ergenlik çağına gelen bakire bir kızı velisinin nikâha zorlayamayacağını savunur ve bu görüşünü Darekutnî’nin tahriç edip İbn Abbas’ın rivayet ettiği “Baba dul kızını nikâha zorlayamaz. Bakire kıza sorulur. Susması onun izni sayılır”¹⁷⁷ hadisi ile destekler. Muhalifleri ise bu hadisin senedinde Yahya b. Abdulhamid el-Hamânî’nin olduğunu söyleyerek itiraz eder. Menbecî buna karşılık Yahya b. Main’in el-Hamânî için “O sadûkdur ve Kûfe’li meşhur bir âlimdir”¹⁷⁸ dediğini belirterek cevap verir.¹⁷⁹

Örnek 3

Müellif Menbecî “Kitâbu’t-Taharet”de yere bulaşan necasetin, önce bulaştığı yerde toprağın altüst edilmesi ve daha sonra bu yerin üzerine su dökülerek temizleneceğini savunur. Bu görüşünü, Ebû Davûd’un Abdullah b. Ma’kıl’dan rivayet ettiği “Necasetin bulaştığı yerin üstüne toprak atın. Daha sonra da oraya su dökün”¹⁸⁰ hadisi ile teyid eder. Ancak muhalifleri bu hadisin mürsel olduğunu zira Abdullah b. Ma’kıl’ın Peygamberimizle (s.a.v.) karşılaşmadığını belirterek itiraz ederler. Menbecî bu itiraza karşılık şöyle der: “Mürsel hadis delildir ve kendisi ile amel edilmesi gerekir.”¹⁸¹

Örnek 4

İmam Menbecî “Kitâbu’s-Sayd ve’z-Zebaih”de kurban kesmenin vacib olduğunu ve Peygamberimizin (s.a.v.) de ashabına kurban kesmeleri hususunda tavsiyelerde bulunduğunu belirtir ve bu görüşünü değişik hadislerle de destekler. Bu hadislerden biri de Darekutnî’nin tahriç edip Hz. Aişe (rah) rivayet ettiği “Ya Resûlullah! Borç alıp kurban keseyim mi? Resûlullah (s.a.v.) ‘Evet’ dedi”¹⁸²

¹⁷⁷ Darekutnî, III, 239.

¹⁷⁸ Sadûk, Zehebi ve Irâki’ye göre ta’dilin 3; Sehavi’ye göre 5. mertebede bulunan bir râvi hakkında kullanılan sîga. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. Aydınlı, a.e. s.132.

¹⁷⁹ Menbeci *Lübâb*, II, 664. Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. a.e. I, 90, 115, 127, 128, 311, 361; II, 475, 537.

¹⁸⁰ Ebû Davûd, Taharet, 136.

¹⁸¹ Menbecî, a.e. I, 80-81.

¹⁸² Darekutnî, IV, 283.

hadisidir. Muhalifleri, bu hadisin senesinde Hureyre b. Abdurrahman b. Rafi' b. Hadic'in olduğunu oysa bu zatın Hz. Aişe (rah) karşılaşmadığını, ondan hadis dinlemediğini ve dolayısıyla da bu hadisin mürsel olduğunu belirterek itiraz etmişlerdir. Menbecî bu itiraza, hadisin mürsel olduğunu kabul ettiğini ancak bunun hadisi delil olarak kullanmaya engel teşkil etmediğini belirtir ve “Mürsel hadis hüccettir.” diyerek cevap verir.¹⁸³

3.2.2.3. Münker Hadis İddiasına Cevap Vermesi

İmam Menbecî konuları izah ederken kullandığı hadislerle muhaliflerinin yönelttiği eleştirilerden biri de münker hadisi delil olarak göstermesidir. Menbecî bu eleştirilere kimi zaman hadis imamlarından alıntı yaparak kimi zaman da kendi üslubuyla cevap vermiştir. Şöyle ki;

Örnek 1

Müellif Menbecî “Kitâbu't-Taharet”de hayız müddeti ile ilgili olarak açtığı bir babda hayız müddetinin en az üç gün en fazla on gün olduğunu belirtmiş ve ardından bu görüşünü destekleyen hadisleri sıralamıştır. Bu hadislerden biri de Darekutnî'nin tahriç edip Enes b.Malik'in rivayet ettiği hadisdir. Hadiste Enes b.Malik şöyle der: “Hayızın en azı üç, en fazlası on gündür”¹⁸⁴ Muhalifleri bu hadis için Ahmed b. Hanbel'in münker dediğini ifade ederek itiraz etmiş, Menbecî bu itiraza şöyle cevap vermiştir: “Süfyan es-Sevrî bu hadisin münker olmadığını söylemiş ve bu hadisle amel etmiştir. Ayrıca Darekutnî'nin bir rivayetinde Süfyan, hayzın müddetinin en az üç, en fazla on gün olduğunu söylemiştir.”¹⁸⁵

Örnek 2

Menbecî eseri *el-Lübâb*'ın “Kitâbu's-Sayd ve'z-Zebaih” kısmında kurban kesmenin vacib olduğunu belirtir ve buna delil olarak da Ahmed b. Hanbel'in Ebû Hureyre'den rivayet ettiği “Kim imkân bulur da kurban kesmezse mescidimize

¹⁸³ Menbecî, , *Lübâb*, II, 632. Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz. a.e. I,117, 337; II, 553.

¹⁸⁴ Darekutnî, I, 209.

¹⁸⁵ Menbecî, a.e. I, 142-143.

yaklaşmasın”¹⁸⁶ hadisini gösterir. Ancak muhalifleri, Ahmed b. Hanbel’in bu hadis için münker dediğini belirterek itiraz edince İmam Menbecî, hadisin münker olduğunu söylemek için bir delile ihtiyaç olduğunu, ancak bu delilin belirtilmediğini izah ederek cevap vermiştir.¹⁸⁷

3.2.2.4. Munkatı’ Hadis İddiasına Cevap Vermesi

İmam Menbecî’ye sened açısından yöneltilen bir diğer eleştiri de delil olarak kullandığı hadislerin senedinde kopukluk olmasıdır. Menbecî bu eleştirilere de hadisin senedindeki ravilerin sîka olması durumunda inkıtâ’ ın hadise zarar vermeyeceğini belirterek cevap vermiştir.

Örnek 1

Müellif Menbecî “Kitâbu’l-Hibe”de vakfedilen arazilerle ilgili görüşünü açıklarken, vakfın geçerli olması için hâkimin hükmünün gerekli olduğunu belirtmiş ve bu görüşüne Tahâvî’nin İbn Şihâb’dan rivayet ettiği hadisi¹⁸⁸ delil göstermiştir. Muhalifleri bu hadisin munkatı’ olduğunu belirtince İmam Menbecî, bu hadisin senedinde yer alan tüm râvilerin sika olduğunu ve bu tür bir haberdeki inkıtâ’ ın hadise halel getirmeyeceğini belirterek cevap vermiştir.¹⁸⁹

Örnek 2

Menbecî “Kitâbu’s-Salât”da, kazaya kalan namazlar kılınırken tertibe riayet edilmesi gerektiğini belirtir ve bu görüşü ile ilgili delil olarak kullandığı hadisleri sıralar. Bu hadislerden biri de Darekutnî’nin Ubeydullah el-Amr’dan, onun Nafi’den, onun da İbn Ömer’den rivayet ettiği “ Kim bir namazı unuttur da sonra imam ile birlikte kılarken o namazı hatırlarsa önce imam ile kıldığı namazı tamamlar, sonra unuttuğu namazı eda eder, sonrada imam ile birlikte kıldığı namazı iade eder”¹⁹⁰ hadisidir. Muhalifleri bu hadiste yer alan Ebû Ubeyde’nin, babasından hadis işitmediğini dolayısıyla hadisin munkatı’ olduğunu belirterek

¹⁸⁶ İbn Mace, Edahî, 3123.

¹⁸⁷ Menbecî, a.e. II, 631.

¹⁸⁸ Tahavî, *Ma’ani’l-Asar*, IV, 96.

¹⁸⁹ Menbecî, a.e. II, 552.

¹⁹⁰ Darekutnî, I, 421.

itiraz edince Menbecî, Ebû Ubeyde hadisinin râvilerinin sika olduğunu ve inkıta'ın hadise zarar veremeyeceğini belirterek cevap verir.¹⁹¹

3.2.2.5. Zayıf Hadis İddiasına Cevap Vermesi

İmam Menbecî'ye yöneltilen yukarıda zikrettiğimiz tenkidlerin yanında, bazen garip, mevkuf ya da sabit olmayan hadisleri delil olarak kullandığı şeklinde de tenkitler yapılmış Menbecî de, bu tenkidlerin hadisin delil olarak kullanılmasına engel teşkil etmediğini belirterek cevap vermiştir.

Örnek 1

İmam Menbecî “Kitâbu’s-Salât”da kadının ayağının namazda avret olduğunu savunur ve delil olarak Ebû Davûd’un tahriç edip Ümmü Seleme’nin rivayet ettiği hadisi kullanır. Hadiste Ümmü Seleme “Ya Resûlullah! Kadın bir elbise ve bir de başörtüsü ile namaz kılabilir mi? diye Allah Resulüne sordum. Resûlullah (s.a.v.) ‘Evet, eğer elbise bol ve uzun olup, kadının ayağını da örterse olur.’ diye cevap vermiştir.”¹⁹² Muhalifleri bu hadisin Ümmü Seleme’den mevkuf olarak rivayet edildiğini belirterek itiraz edince müellif Menbecî, râvinin, hadisi bazen isnad edip onunla fetva verebileceğini belirterek cevap verir.¹⁹³

Örnek 2

Menbecî “Kitâbu’s-Salât”da açmış olduğu bir başka babda “Şayet kişi imama uyarak namazını kılar, daha sonra imamın abdestsiz olduğunu öğrenirse namazı iade etmesi gerekir” der ve bu görüşüne Tirmizî’nin Ebû Salih’den onun da Ebû Hureyre’den rivayet ettiği hadisi delil gösterir. Hadiste Resûlullah (s.a.v.) “İmam, kendisine uyulan (sorumluluğu üstlenen), müezzin de güvence altında olmalıdır. Allahım! İmamları irşad eyle. Müezzinleri de affeyle”¹⁹⁴ buyurmuşlardır. Aynı hadis Nafi’ b.Süleyman, Muhammed b.Ebi Salih, Ebû Salih’in babası, Hz. Aişe (rah) kanalı ile de rivayet edilmiştir. Muhalifleri bu hadise Tirmizî’den

¹⁹¹ Menbecî, *Lübâb*, I, 200.

¹⁹² Ebû Davûd, *Salât*, 83.

¹⁹³ Menbecî, a.e. I, 216.

¹⁹⁴ Tirmizî, *Salât*, 39.

yapmış oldukları bir rivayet ile itiraz etmişlerdir. Rivayette Tirmizî “Ali b.el-Medinî, Ebû Salih’in Ebû Hureyre’den ve yine Ebû Salih’in Aişe’den hadis rivayetinin sabit olmadığını söylemiştir.” Menbecî bu itiraza “Bu söz Ali b. el-Medinî’den sahih olarak rivayet edilse bile Ebû Zûr’a ve Buhârî bu hadislerin sahih olduğunda ittifak halindedirler. Ancak hangisinin daha sahih olduğunda ihtilaf ettiler. Ayrıca Ali b. el-Medinî’nin “hadis sabit değildir sözü” kapalıdır. Belki de bununla “ondan hadis yazmamıştır” demek istemiştir. Ondan hadis yazmamış olması hadisin sahih olmamasını gerektirmez” diyerek cevap vermiştir.¹⁹⁵

Örnek 3

Müellif Menbecî “Kitâbu’s-Salât”da cenazenin arkasından yürümenin daha faziletli olduğunu savunur ve Tirmizî’nin Yahya’dan onun Ebû Macid’den onun da Abdullah b. Mes’ud’dan rivayet ettiği hadisi delil olarak kullanır. Hadiste Resûlullah’a (s.a.v.) cenazenin ardından yürümekle ilgili soru sorulduğunda Allah Resûlü (s.a.v.) “Gaflet içinde olmadan arkasından yürüyün. Eğer hayırlı ise onu çabucak yerine ulaştırmış olursunuz. Eğer şerli ise ancak cehennem ehlinde uzak durulur. Cenaze kendisine uyulandır. Önünden giden ona uymamış olur.”¹⁹⁶ diye cevap vermiştir. Muhalifleri Tirmizî’nin “Bu hadis garibtir. İbn Mes’ud’dan sadece bu şekilde rivayet edilmiştir. Muhammed b. İsmail’den Ebû Macid’in hadisinin zayıf bulunduğunu işittim” dediğini belirterek buna itiraz etmişlerse de Menbecî “Bu hadiste cerh sayılmaz. Çünkü Yahya sîka bir râvidir. Şu’be, es-Sevrî, İbn Uyeyne ve Ebû’l-Ahves ondan hadis rivayet etmişlerdir.”¹⁹⁷ diyerek cevap vermiştir.

3.3. MUHTEVA AÇISINDAN

Araştırmamızın bu bölümünde müellif Ali b. Zekeriya el-Menbecî’nin eseri *el-Lübâb*’ın muhtevasını tahlil etmeye çalışacağız. Yukarıda da çeşitli vesilelerle izah ettiğimiz gibi *el-Lübâb* adlı eser başından sonuna kadar fikhî

¹⁹⁵ Menbecî, *Lübâb*, I, 263.

¹⁹⁶ Tirmizî, *Cenaiz*, 27.

¹⁹⁷ Menbecî, *Lübâb*, I, 321.

konulardaki ihtilafları ele alır ve bu ihtilafların giderilmesine yönelik serdedilen görüşlere yer verir. Bir Hanefî mezhebi mensubu olan İmam Menbecî de kendi bakış açısıyla bu ihtilafları çözmeye çalışır. Bunu yaparken de fikhın asıl kaynaklarından biri olan hadislerde yer alan ihtilaflara değinir ve bu ihtilafları gidermeye çalışır. Bunun dışında bazen hadislerden yola çıkarak fikhî tespitler de yapan Menbecî, ayrıca yine hadislerde yer alan garib kelimelere de değinerek bunları açıklar. Biz de müellifin konuları izah tarzına bağlı kalmak ve okuyucunun meseleleri daha kolay kavramasını sağlamak için her bir yöntemi müstakil başlıklar altında incelemeye çalıştık. Şimdi sırayla bu başlıkları ve bu başlıklar altında yer alan örnekleri izah edelim.

3.3.1. HADİSLERDEKİ İHTİLAFLARI GİDERMESİ

Müellif Menbecî'nin hadisler arasındaki ihtilafları giderme yöntemlerine geçmeden önce, İslâm âlimlerinin hadisler arasındaki ihtilafları giderme sistemlerinden biraz bahsetmenin konunun daha iyi kavranılması açısından faydalı olacağını düşünüyoruz. Bu konuda bir çalışması olan İsmail Lütfi Çakan şu tespiti yapar: “İhtilafın giderilmesi için uygulanacak usullerin hangi sıra ile işleme konulacağı hususunda üç ayrı gurubun oluştuğunu görmekteyiz. Bunlar Cumhur-i Ulema, Hanefiler ve Hadisçilerdir. Cumhur-i Ulema, Cem' ve Te'lif,¹⁹⁸ Tercih,¹⁹⁹ Nesh,²⁰⁰ Tevakkuf²⁰¹ sıralamasını tercih ederken, Hanefiler; Nesh, Tercih, Cem' ve Te'lif, Tesâkut²⁰² (terk) sıralamasını tercih etmişlerdir. Hadisçiler ise; Cem' ve Te'lif, Nesh, Tercih, Tevakkuf sıralamasını tercih etmişlerdir.²⁰³ Burada şunu

¹⁹⁸ Cem' ve te 'lif, ilk bakışta aralarında çelişki varmış gibi görülen hadislerin arasını, birini veya ikisini te'vil etmek suretiyle uzlaştırmaktır. Aydınlı, a.e. s.43

¹⁹⁹ Tercih, aralarında zıtlık gözüken iki hadisten birini, bunu diğerine karşı üstün kılıcı bir özellikten dolayı kabul etmedir. Aydınlı, a.e. s.154.

²⁰⁰ Nesh, önceki şer'i bir hükmün (bir hadisin hükmünün) sonraki şer'i bir hükümle (bir hadisin hükmüyle) yürürlükten kaldırılması, mükelleflerle alâkasının kesilmesidir. Aydınlı, a.e. s.126.

²⁰¹ Tevakkuf, aralarındaki zıtlık için bir hal çaresi bulunamayan hadislerle, bir hal çaresi bulununcaya kadar ameli terk etmek, beklemek demektir. Aydınlı, a.e. s.155.

²⁰² Tesâkut, aralarındaki zıtlık için bir hal çaresi bulunamayan hadislerle, bir hal çaresi bulununcaya kadar hükümden düşmeleri, kendileri ile amel edilmemesi demektir. Aydınlı, a.e. s.154.

²⁰³ İ.Lütfi Çakan, Hadislere Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları, M.Ü.İ.F.V. İstanbul, 1982, s.161.

belirtelim ki, müellifimiz Menbecî de Hanefilerin anlayışına bağlı kalarak ihtilaflı hadislerin te'lifinde neshe öncelik verdiği anlaşılmaktadır. Şimdi araştırmamıza konu olan Menbecî ve eseri *el-Lübâb*'da yer alan hadislerdeki ihtilafları giderme yöntemlerini izah edelim.

Müellif Menbecî hadislerde yer alan ihtilafları kimi zaman te'vil yolu ile; kimi zaman hadislerdeki sened zayıflığını belirterek; kimi zaman söz konusu hadisleri telfik ederek; kimi zaman da çelişen hadislerden bazılarının nesh edildiğini açıklayarak gidermeye çalışır. Bunları sırasıyla izah edelim.

3.3.1.1 Hadislerdeki İhtilafları Te'vil²⁰⁴ Yoluyla Gidermesi

İmam Menbecî hadislerdeki ihtilafları farklı te'villerle çözmeye çalışmıştır. Bazen ihtilaf, *tenakuz sebebi olan durumun özel bir hale hamledilmesi ile çözülmüştür*. Meselâ İmam Menbecî “Kitabu't-Taharet”de tuvalet ihtiyacını giderirken kıbleye yönelmenin caiz olmadığını savunur ve bu konuda Tirmizî'nin tahric edip Ebû Eyyûb el-Ensari'nin rivayet ettiği “Tuvalet ihtiyacınızı gidereceğiniz zaman önünüzü ya da arkanızı kıbleye çevirmeyin”²⁰⁵ hadisini delil gösterir. Ancak bu konuda Tirmizî'nin Cabir'den rivayet ettiği “Peygamber bizi bevl ihtiyacını giderirken kıbleye yönelmekten men etti. Ancak ben Peygamber'i (s.a.v.) ölmeden önce kıbleye yönelmiş olarak ihtiyacını giderirken gördüm.”²⁰⁶ ve Buhârî'nin Abdullah b. Ömer'den rivayet ettiği “Bir gün evimin damına çıkmıştım. Resûlullah'ı (s.a.v.) iki tuğlanın üzerine çıkmış kıbleye yönelmiş olarak ihtiyacını giderirken gördüm.”²⁰⁷ şeklindeki hadislerinin de varid olduğunu belirten Menbecî bu hadisler arasındaki ihtilafı şu te'vil ile giderir: “Peygamberimiz (s.a.v.) bir özür sebebiyle kıbleye yönelerek tuvalet ihtiyacını

²⁰⁴ Te'vil, Zahiren birbirine zıt görünen hadisleri çeşitli şekillerde yorumlayarak uzlaştırmaktır. Bkz. Aydınlı, a.e. s.155.

²⁰⁵ Tirmizî, Taharet, 6.

²⁰⁶ Tirmizî, Taharet, 7.

²⁰⁷ Buhârî, Vüdu', 48.

gidermiştir. Bunu özre hamletmemiz konunun başında zikrettiğimiz hadisin nesh edildiğini söylemekten daha evlâdır”²⁰⁸.

Hadiste yer alan emrin icab değil nedb ifade ettiği belirtilerek ihtilaf çözülmeye çalışılmıştır. Menbecî Cuma günü gusletmenin vacib değil sünnet olduğunu savunur. Tirmizî'nin rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v.): “Kim Cuma günü güzelce abdest alır, camiye gelir, suskun bir şekilde hutbeyi dinlerse Allah o kimsenin iki Cuma arası ve ondan sonraki üç gündeki küçük günahlarını affeder”²⁰⁹ buyurmuştur. Buhârî'nin rivayet ettiği başka bir hadiste ise Allah Resûlü: “Kim cumaya gelirse gusletsin”²¹⁰ buyurmuştur. Müellif bu iki hadis arasındaki ihtilafı çözümlerken ikinci hadiste yer alan emrin icab değil nedb ifade ettiğini söyler. Buna delil olarak da Ebû Davûd'un Hz. Aişe'den (rah) rivayet ettiği “İnsanlar işlerini kendileri görüyorlardı. Kötü kokuyorlar ve bu halde Cuma namazına gidiyorlardı. Kendilerine keşke Cuma'ya gusledip gelseniz denildi.”²¹¹ hadisini göstermiştir.²¹²

Benzer bir örnekle ilgili olarak Menbecî, bir kimsenin kendisi hac görevini yapmamışken başkasının yerine hacca gidebileceğini savunur. Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği hadiste bir kadın Peygamberimize (s.a.v.) gelerek şöyle der: “Babam yaşlı olduğu halde hac kendisine farz oldu. Fakat babam bu yolculuğa güç yetiremez. Onun yerine ben hac yapabilir miyim?” diye sormuş Peygamberimiz (s.a.v.) ‘Evet’ diyerek cevap vermiştir.”²¹³ Menbecî bu hadisi verdikten sonra şöyle der: “Peygamberimiz (s.a.v.) bu kadına, kendisi hac yapıp yapmadığını sormadan babasının yerine hacca gidebileceğini söylemiştir. Ancak Ebû Davûd'un rivayet ettiği başka bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) bir adamın hac görevi esnasında “Şübrüme'den kabul buyur Allah'ım” dediğini işitir ve ona “Şübrüme kimdir” diye sorar. Adam: “Kardeşim (ya da yakın bir akrabam) der. Peygamberimiz (s.a.v.) adama “Kendin için hac ettin mi?” diye sorunca adam “

²⁰⁸ Menbecî, *Lübâb*, I, 97.

²⁰⁹ Tirmizî, Cuma, 2.

²¹⁰ Buhârî, Cuma, 2.

²¹¹ Ebû Davûd, Taharet, 128.

²¹² Menbecî, a.e. I, 307.

²¹³ Buhârî, Hac, 163; Müslim, Hac, 407.

hayır” der. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) “Önce kendin için haccet, sonra da Şübrüme için haccedersin”²¹⁴ buyurur. İmam Menbecî bu iki hadis arasındaki ihtilafı gidermek için şunları söyler: “İkinci hadisteki emir icab değil nedb ifade eder. Yani evlâ olan insanın önce kendisi için hac görevini yapması daha sonra başkası için hacca gitmesidir.”²¹⁵

Hadislerden birinin ihtiyata daha uygun olduğu belirtilerek ihtilaf giderilmeye çalışılmıştır. Menbecî baldırın avret olduğunu savunur ve Ebû Davûd’un Hz. Ali’den rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimizin (s.a.v.) “Baldırını açma! Ölü ya da diri kimsenin baldırına da bakma.”²¹⁶ buyurduğunu belirtir. Ancak Hayber günü Hz. Enes’in Peygamberimizin (s.a.v.) baldırını gördüğünü belirten rivayetin²¹⁷ de varid olduğunu belirten Menbecî ihtilaftan kurtulmak ve ihtiyatlı olanı tercih etme bakımından birinci hadisle amel etmenin daha uygun olacağını belirtmiştir.²¹⁸

Hadislerdeki ihtilaf zaman farklılığına işaret edilerek giderilmeye çalışılmıştır. Menbecî kadınların kendi başlarına cemaatle namaz kılmalarının mekruh olduğunu belirtir. Menbecî’nin buna delil olarak gösterdiği hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) “Kadının evinde kıldığı namaz mescitte kıldığı namazdan daha faziletlidir. Yatak odasında kıldığı namaz da evde kıldığı namazdan daha faziletlidir”²¹⁹ buyurmuştur.

Ebû Davûd’un rivayet ettiği bir başka hadiste²²⁰ ise Peygamberimizin (s.a.v.) Ümmü Varaka’ya evinde cemaatle namaz kılması ve müezzin edinmesi konusunda izin verdiği rivayet edilmiştir. İmam Menbecî bu iki hadisteki ihtilafı,

²¹⁴ Ebû Davûd, Menasik, 25.

²¹⁵ Menbecî, *Lübâb*, I, 458.

²¹⁶ Ebû Davûd, Hamam, 1.

²¹⁷ Buhârî, Salât, 103.

²¹⁸ Menbecî, a.e. I, 214.

²¹⁹ Ebû Davûd, Salât, 53.

²²⁰ Ebû Davûd, Salât, 61.

söz konusu iznin İslâm'ın ilk dönemlerinde verildiğini, zira o zaman kadınların da erkeklerle beraber her namazı cemaatle kıldığını belirterek çözmeye çalışmıştır.²²¹

Benzer bir örnekte İmam Menbecî, kadının kullandığı kaptaki artık suyu erkeğin de kullanmasının caiz olduğunu savunur. Ebû Davûd'un Ümmü Sübeyye'den rivayet ettiği bir hadiste Ümmü Sübeyye “Benim ve Resûlullah'ın eli bir kaptan abdest alırken birbirine karıştı”²²² demiştir. Şayet kadının kullandığı suyun artığını kullanmak caiz olmasaydı Peygamberimiz (s.a.v.) eşi ile aynı kaptan abdest almazdı. Menbecî daha sonra yine Ebû Davûd'un rivayet ettiği bir başka hadiste²²³ Peygamberimizin (s.a.v.) kadının kullandığı suyun artığı ile erkeğin; erkeğin kullandığı suyun artığı ile kadının yıkanmasını yasakladığını belirtir. İmam Menbecî bu iki farklı rivayeti çözüme sadedinde üçüncü bir hadis verir. Bu hadiste Peygamberimizin (s.a.v.) eşinin kullandığı suyun artığı ile abdest almak istediği, ancak eşinin “ben cünübüm” dediği Peygamberimizin (s.a.v.) de buna karşılık “muhakkak ki su cünüb olmaz”²²⁴ cevabını verdiği rivayet edilir. Menbecî bu hadisi verdikten sonra şöyle der: “Zikrettiğimiz son hadis artık suyun kullanılmasının yasaklandığı rivayetin daha önce olduğuna bir delildir. Çünkü, Peygamberimizin (s.a.v.) eşi “ben cünübüm” diyerek suyun kullanılmamasını istediği anlaşılıyor. Bu da ancak Peygamberimiz (s.a.v.)in nehy hadisini bildikten sonra mümkün olur. Dolayısıyla bu hadis daha öncedir.”²²⁵

Muhalif gibi görünen rivayetlerden biri yorumlanarak ihtilaf çözülmeye çalışılmıştır. Müellif Menbecî, namazda kıyamın uzun tutulmasının çokça rüku ve secde edilmesinden daha faziletli olduğunu savunur. Bir hadiste²²⁶ Peygamberimizin (s.a.v.) kendisine “en faziletli amel hangisidir?” şeklinde sorulan soruya “kıyamın uzun tutulduğu namaz” diyerek cevap verdiğini ifade eden Menbecî, bir başka hadiste ise Peygamberimizin (s.a.v.) “Kim bir rükû ve bir secde ederse yaptığı o rükû ve secde ile Allah onu bir derece yükseltir ve bir

²²¹ Menbecî, *Lübâb*, I, 254.

²²² Ebû Davûd, Taharet, 39.

²²³ Ebû Davûd, Taharet, 40.

²²⁴ Tirmizî, Taharet, 48.

²²⁵ Menbecî, a.e. I, 56.

²²⁶ Ebû Davûd, *Tatavvu'*, 23.

hatasını siler”²²⁷ buyurduğunu belirtir. Menbecî, iki hadis arasındaki ihtilafı çözümlerken ikinci rivayeti şu şekilde yorumlar: “Peygamberimiz (s.a.v.) -kim bir rükû ve bir secde eder- derken kıyamı uzun olan bir rükû ve secde demiş olması mümkündür.”²²⁸

Muhalif rivayetlerden birinin delil olarak daha kuvvetli olduğu iddia edilerek ihtilaf çözülmeye çalışılmıştır. Menbecî, bir kadının yanında mahremi olmadan üç gün üç gecelik mesafeye gidemeyeceğini belirtir ve bununla ilgili Buhârî hadisini²²⁹ verir. Ancak yine Buhârî'nin “Allah’a ve ahiret gününe inanan bir kadına yanında mahremi olmadan bir gün bir gecelik yola gitmesi helâl olmaz.”²³⁰ anlamında bir hadisi de rivayet ettiğini belirten İmam Menbecî, şu açıklamayı yapar: “-Üç gün üç gece- lafzının geçtiği rivayetle amel etmek-bir gün bir gece- lafzının geçtiği rivayetle amel etmekten daha evlâdır. Çünkü eğer birinci rivayet önce ise ikinci rivayet onun hükmünü tayin etmiş olur. Şayet ikinci rivayet önce ise bu seferde bu rivayet üç gün üç gece hadisi ile nesh edilmiş olur. Her iki takdirde de üç gün üç gece hadisi ile amel edilebilirken sadece bir durumda bir gün bir gece hadisi ile amel edilebilir.”²³¹

Muhalif iki hadisten birinde yer alan hükmün yalnızca belli bir kavme ya da belli bir duruma has olduğu belirtilerek ihtilaf çözülmeye çalışılmıştır. Müellif Menbecî, eserinin “Kitabu't-Taharet” adlı bölümünde bütün bevl çeşitlerinin kesinlikle necis olduğunu savunur. Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste²³² Peygamberimizin (s.a.v.) bir kabre uğradığı ve bu kabirde yatan iki kişinin basit hatalardan dolayı azap gördüklerini belirttiği ifade edilir. Bunlarda bevlden sakınmamış olmaları ve başkalarını çekiştirmeleridir. Menbecî bu rivayeti verdikten sonra şunu söyler: “Ademoğlunun yaratılış itibari ile en mükemmel varlık olmasına rağmen bevli necis oluyorsa diğer tüm varlıkların bevli

²²⁷ Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, V, 147.

²²⁸ Menbecî, *Lübâb*, I, 280.

²²⁹ Buhârî, *Salât*, 54.

²³⁰ Buhârî, *Salât*, 54.

²³¹ Menbecî, a.e. I, 415.

²³² Buhârî, *Vüdu*, 65.

evleviyetle necis olur.” Menbecî daha sonra “Uranîler hadisi”²³³ diye meşhur olan bir rivayette Peygamberimiz (s.a.v.)in bu kavme hastalıklarından şifa bulmaları için sadaka develerinin idrarlarını ve sütlerini içmelerini söylediğini belirtir. Aradaki ihtilafı çözmeye sadedinde Menbecî, “ Peygamberimiz (s.a.v.) bu emri yalnızca adı geçen kavme hastalıklarından dolayı vermiştir ve sadece o kavme has bir ruhsattır. Yoksa bazı bevl çeşitlerinin temiz olduğu anlamına gelmez. Bunun delili Darekutnî'nin rivayet ettiği “Bevlden sakının. Çünkü kabir azabının çoğunun nedeni bevlden sakınılmamasıdır.”²³⁴ hadisidir.”²³⁵

Benzer bir örnekte Menbecî kucaklaşmanın mekruh olduğunu, Peygamberimizin (s.a.v.) birbiriyle karşılaşan iki müslümanın musâfaha etmesini istediğini belirtir.²³⁶ Ancak yine Tirmizî'nin rivayet ettiği bir başka hadiste Peygamberimizin (s.a.v.) Medine'ye gelen Zeyd b. Harise ile kucaklaştığı ve ona sarılıp öptüğü belirtilir.²³⁷ Menbecî bu iki rivayetteki ihtilafı şöyle çözer: “Birinci rivayet şehirde birbiri ile karşılaşan müslümanlar içindir. İkinci rivayet ise seferden dönen birinin karşılanması esnasında yapılan fiili gösterir. Bunun delili Tahâvî'nin İbn Şa'b'dan rivayet ettiği hadistir.”²³⁸ Hadiste İbn Şa'b ‘Resûlullah'ın (s.a.v.) ashabı şehirde karşılaştıkları zaman birbirleri ile musafaha yapar, birisi bir yolculuktan geldiği zaman onunla kucaklaşırlardı’ demiştir.”²³⁹

Muhelif iki hadisten birini erkeğin hasaisine hamlederek ihtilaf çözülmeye çalışılmıştır. İmam Menbecî “Kitabu't-Taharet”de erkeklik organına dokunmanın abdesti bozmayacağını savunur. Buna delil olarak da Tirmizî'nin Kays b. Talk b. Ali'den rivayet ettiği bir hadiste²⁴⁰ Peygamberimizin (s.a.v.) “O (erkeklik organı) ancak senden bir parçadır” buyurduğunu belirtir. Başka bir hadiste ise Busre bt. Safvan'ın Peygamberimizden (s.a.v.) “Sizden biriniz erkeklik organınıza

²³³ Tirmizî, Tıb, 6.

²³⁴ Darekutnî, I, 127.

²³⁵ Menbecî, *Lübâb*, I, 68.

²³⁶ Tirmizî, İsti 'zan ve'l-Edep, 31.

²³⁷ Tirmizî, İsti 'zan ve'l-Edep, 32.

²³⁸ Tahavî, *Ma'ani'l-Asar*, IV, 281.

²³⁹ Menbecî, a.e. II, 644.

²⁴⁰ Tirmizî, Taharet, 62.

dokunursa abdest alsın”²⁴¹ buyurduğunu işittiği rivayet edilmiştir. Menbecî, hadiste yer alan hükmün erkeklere ilişkin bir konuda olduğunu, dolayısıyla Kays’ın rivayetinin Busre’nin rivayetine tercih edilmesi gerektiğini belirterek ihtilafı çözmeye çalışır.²⁴²

Muhalif iki hadiste “nehiy emirden önce gelir” kaidesine göre ihtilaf çözülmeye çalışılmıştır. Müellif Menbecî sabah namazının farzından ve ikinci namazının farzından sonra nafîle namaz kılınmasının mekruh olduğunu savunur ve delil olarak Buhârî’nin İbn Abbas’dan rivayet ettiği “Allah Resûlu (s.a.v.) sabah namazından sonra güneş doğana kadar; ikinci namazından sonra da güneş batana kadar namaz kılmayı yasakladı” hadisini²⁴³ gösterir. Ancak Darekutnî’nin rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) “sizden hiç kimse sabah namazından sonra güneş doğana kadar; ikindiden sonra da güneş batana kadar namaz kılmasın. Ancak Mekke hariç”²⁴⁴ buyurmuştur. Menbecî bu iki rivayet arasındaki ihtilafı şöyle çözer: “Birinci hadiste söz konusu vakitlerde namaz kılınmaması şeklinde bir nehiy vardır. İkinci hadiste ise bir emir söz konusudur. Böyle bir durumda nehiy emirden önce gelir. Çünkü bu ihtiyata daha uygundur.”²⁴⁵

Muhalif iki hadisin rivayet edilen lafızlarındaki farklılığa işaret edilerek ihtilaf çözülmeye çalışılmıştır. Müellif Menbecî kadının hayız günlerinde gördüğü farklı renkteki kanların hayız kanı olduğunu savunur ve delil olarak Buhârî’nin rivayet ettiği bir hadiste Hz.Aişe’nin, kendisine gösterilen farklı renkteki hayız kanlarının bulunduğu bezleri görünce “Saf beyazlığı görünceye kadar acele etmeyin”²⁴⁶ dediğini belirtir. Ancak Buhârî’nin tahriç ettiği bir başka hadiste Ümmü Atiyye “Biz sarılığı ve bozluğu (الكدرة والصفرة) hiçbir şey (yani namaza

²⁴¹ Tahavî, *Ma’ani’l-Asar*, I, 73.

²⁴² Menbecî, *Lübâb*, I, 122.

²⁴³ Buhârî, *Salât*, 152.

²⁴⁴ Darekutnî, I, 424.

²⁴⁵ Menbecî, a.e. I, 191.

²⁴⁶ Buhârî, *Hayz*, 87.

mani) addetmezdik.”²⁴⁷ dediği rivayet edilmiştir. Menbecî burada rivayet edilen hadiste lafız eksikliği bulunduğunu zira aynı hadisi Ebû Davûd’un “Biz sarılığı ve bozluğu temizlikten sonra (بعد الطهر) bir şey addetmezdik”²⁴⁸ şeklinde rivayet ettiğini belirtir.²⁴⁹

Benzer bir örnek de “Kitabu’z-Zekât”da geçer. Menbecî burada efendinin kâfir olan kölesi için de fitır sadakası vermesi gerektiğini savunur. Buhârî’nin rivayet ettiği bir hadiste²⁵⁰ İbn Ömer “Resûlullah (s.a.v.) sakada-i fitrı hür köle, büyük küçük üzerine bir sa’ hurma veya bir sa’ arpa olarak farz kıldı.” demiştir. Ancak aynı hadisi²⁵¹ İmam Malik “Müslüman olanlardan (من المسلمين)” ziyadesiyle rivayet etmiştir. Menbecî bu hadisi İbn Ömer’den birden fazla kişinin rivayet ettiğini ve bu rivayetlerde “Müslümanlardan” ziyadesinin bulunmadığını söyler.²⁵²

Yukarıda İmam Menbecî’nin hadisler arasındaki ihtilafı çeşitli te’villerle nasıl çözdüğünden bahsettik. Menbecî bunun dışında bazen ayet ile hadis arasında var gibi görülen ihtilaflara da değinmiştir. Müellif bu ihtilafları bazen ayetleri te’vil ederek çözerken bazen de hadisleri te’vil eder. Bunu iki örnekle izah etmeye çalışalım.

İmam Menbecî “Kitabu’s-Salât”da, okunan Kur’an’ın sevabının ölüye ulaşacağını savunur ve bu görüşünü destekleyen hadisleri sıralar. Bu hadislerden biri de İbn Mâce’nin tahriç edip Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği hadistir. Hadiste Ebû Hureyre: “Kişi ölür ve geride derecesini yükselten bir evlât bırakır ve bunu kıyamet günü görünce ‘Ya Rabbi! Bu derece bana nereden geldi’ der. Ona bu oğlunun senin için yaptığı istiğfarın karşılığıdır denilir.”²⁵³ demiştir. Menbecî bu

²⁴⁷ Bundan maksat hayız günleri haricinde görülen kanın bu renkleri kastediliyor. Yoksa hayız günleri içinde görülen kan ne renk olursa olsun hayız kanıdır. Ebû Davûd’un rivayetinde “temizlikten sonra” kaydının bulunması buna delildir. Bkz. Mehmet Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken Yayınları, I, s.421.

²⁴⁸ Ebû Davûd, Taharet, 117.

²⁴⁹ Menbecî, *Lübâb*, I, 143.

²⁵⁰ Buhârî, Zekât, 70.

²⁵¹ Muvatta, Zekât, 51.

²⁵² Menbecî, a.e. I, 387.

²⁵³ İbn Mâce, Âdab, 3704.

hadisi verdikten sonra Kur'an-ı Kerim'de "İnsan için ancak kendi çalıştığı vardır"²⁵⁴ ayetinin geçtiğini belirtir ve hadisler ile bu ayet arasındaki ihtilafı ayeti şu şekilde te'vil ederek çözmeye çalışır: "Bu ayet hususunda âlimlerden çeşitli görüşler rivayet edilmiştir. Kimisi bu ayetin nesh edilmiş olduğunu, kimisi ayette bahsedilenin kâfir olanlar için geçerli olduğunu, kimisi bu ayetin İbrahim ve Musa kavmine has olduğunu savunmuştur."²⁵⁵

Bir başka örnek de "Kitabu's-Sıyam"da geçer. Menbecî burada üzerinde oruç borcu olduğu halde ölen kişinin bu borcunu velisinin onun için oruç tutarak değil fidye vererek ödeyebileceğini savunur. Ancak kendisine Buhârî'nin rivayet etmiş olduğu "Kim üzerinde oruç borcu olduğu halde ölürse velisi onun yerine oruç tutsun"²⁵⁶ hadisiyle itiraz edilince Menbecî, Kur'an-ı Kerim'in En'am suresinde "Hiçbir günahkâr başka birinin günah yükünü yüklenmez"²⁵⁷ ve Necm suresinde "İnsan için ancak kendi çalıştığı vardır."²⁵⁸ ayetlerinin yer aldığını ve bu ayetlerin zikredilen hadise muarız olduğunu belirtir ve Tirmizi hadisinin bir gereklilik değil haber ifade ettiğini savunur.²⁵⁹

3.3.1.2. Hadislerdeki İhtilafı Sened Zayıflığı İddiasıyla Çözmesi

Müellif Menbecî'nin hadislerin senedleri hususunda muhalifleri ile yaptığı münakaşalara yukarıda yer vermiştik. Burada ise fazla ayrıntıya girmeden İmam Menbecî'nin aynı konuda varid olan muhalif iki hadisin çözümünde sened zayıflığına işaret ettiği birkaç örneği izah edip eserdeki diğer örneklerle dipnotla işaret edeceğiz.

Menbecî, eserinin namazla ilgili bir bölümünde yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirmenin müstehab olduğu görüşünü savunur. Bu görüşünü Tirmizî'nin rivayet ettiği "Ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim yatsı namazını

²⁵⁴ Necm, 39.

²⁵⁵ Menbecî, *Lübâb*, I, 334.

²⁵⁶ Buhârî, Savm, 45.

²⁵⁷ En'am, 164.

²⁵⁸ Necm, 39.

²⁵⁹ Menbecî, a.e. I, 403.

gecenin üçte birine, ya da yarısına kadar geciktirmelerini emrederdim.”²⁶⁰ hadisiyle delillendirir. Tirmizî'nin tahriç ettiği bir başka hadiste ise Peygamberimiz (s.a.v.)in kendisine sorulan “hangi amel daha faziletlidir?” sorusuna “vaktin evvelinde kılınan namazdır”²⁶¹ cevabını verdiği rivayet edilmiştir. Müellif Menbecî bu iki muhalif rivayetin çözümü hususunda şöyle der: “İkinci hadisin senedinde Kasım b.In’am adlı râvi vardır. Bu râvinin hafızası kötü, hadis nakli zayıftır. Ayrıca bu hadisin senedinde ıztırab vardır. Bu konudaki sahîh hadis İbn Mes’ud’un rivayet ettiği hadistir. Hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) kendisine sorulan ‘hangi amel daha faziletlidir?’ sorusuna ‘vaktinde kılınan namazdır’²⁶² cevabını vermiştir.”²⁶³

Menbecî'nin muhalif iki hadisin çözümünde sened zayıflığına işaret ettiği bir diğer örnekte müellif, cenaze namazında kıraat yapılmayacağını savunur ve bu görüşüne delil olarak da İmam Malik'in rivayet ettiği bir hadiste²⁶⁴ Abdullah b. Ömer'in cenaze namazında kıraat yapmadığının nakledildiğini ve Abdullah b. Ömer'in de örnek alınma hususunda yeterli olduğunu belirtir. Ancak Tirmizî'nin İbn Abbas'dan rivayet ettiği bir hadiste²⁶⁵ Peygamberimiz (s.a.v.)'in cenaze namazında Fatiha Suresi'ni okuduğu nakledilmiştir. Menbecî, İbn Abbas (ra) hadisinin isnadının kuvvetli olmadığını ve bu konuda Şu'be, Nehâî ve Sevrî'nin de kendisi ile aynı kanıda olduğunu belirterek ihtilafı çözmeye çalışır.²⁶⁶

Benzer bir başka örnek de “Kitabu's-Sayd ve'z-Zebaih”de geçer. Müellif burada kurban kesmenin vacib olduğunu savunur ve görüşüne ayet ve hadislerle deliller getirir. Bu hadislerden birinde Peygamberimiz (s.a.v.) “Kim imkân bulduğu halde kurban kesmezse bizim bu mescidimize yaklaşmasın”²⁶⁷ buyurmuştur. Ancak Darekutnî'nin rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimiz

²⁶⁰ Tirmizî, Salât, 10.

²⁶¹ Tirmizî, Salât, 13.

²⁶² Buhârî, Salât, 140.

²⁶³ Menbecî, *Lübâb*, 188.

²⁶⁴ Muvatta, Cenaiz, 19.

²⁶⁵ Tirmizî, Cenaiz, 39.

²⁶⁶ Menbecî, a.e. I, 319.

²⁶⁷ İbn Mace, Edha, 3123.

(s.a.v.) “Üç şey bana farz size tatavvudur. Kurban da bunlardan biridir.”²⁶⁸ buyurmuştur. Yine Darekutnî'nin tahriç ettiği bir başka hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) “ Bana kurban kesmek farz kılındı. Size farz kılınmadı.”²⁶⁹ buyurmuştur. Menbecî, Darekutnî'nin rivayet ettiği her iki hadisin senedinde de Cabir el-Cu'fî olduğunu ve bu râvinin de zayıf râvi olduğunu belirterek sened zayıflığına işaret etmiştir.²⁷⁰

3.3.1.3. Hadislerdeki İhtilafı Telfik²⁷¹ Yoluyla Çözmesi

İmam Menbecî şayet muhalif iki rivayet de sahih ise cem' yoluna gitmiş ve her iki hadisle de imkân dâhilinde amel edilebileceğini savunmuştur.²⁷² Müellif Menbecî eseri *el-Lübâb*'ın namaz vakitlerini izah ettiği bir babında sabah namazının bir rekâtını kıldıktan sonra güneş doğarsa namaza ara verileceğini, güneş yükseldikten sonra o namazın tamamlanacağını belirtir ve artık bu namazın nafil namaz olduğunu savunur. Delil olarak da Müslim'in rivayet ettiği “Sabah namazının vakti fecrin doğuşundan güneş doğana kadardır. Güneş doğduğunda namazı bırak. Çünkü güneş Şeytan'ın iki boynuzu arasından doğar”²⁷³ hadisini gösterir. Ancak Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) “Sizden biriniz güneş batmadan önce ikindi namazından bir secdeye yetişirse o namazı tamamlasın. Güneş doğmadan önce sabah namazından bir secdeye yetişirse o namazı tamamlasın.”²⁷⁴ buyurmuştur. İmam Menbecî bu iki hadisteki ihtilafın çözümü hakkında şöyle der: “Bu hadislerde iki durumdan biri söz konusudur. Ya bu hadisleri mütearız kabul edip her ikisiyle de amel etmeyecek, ya da ikisiyle de imkân ölçüsünde amel edeceğiz. Şüphesiz iki hadisle de imkân

²⁶⁸ Darekutnî, IV, 282.

²⁶⁹ Darekutnî, IV, 282.

²⁷⁰ Menbecî, *Lübâb*, II, 634. Bu konudaki diğer örnekler için bkz. a.e. I, 60, 102, 131, 133, 146, 181, 191, 256, 297, 303, 309, 319, 340, 347, 366, 401, 434; II, 522, 593, 743.

²⁷¹ Hadiste telfik, zahiren birbirine zıt olan hadisleri her biri ile amel edecek şekilde te'lif etme, uzlaştırma demektir. Aydın, a.e. s.153.

²⁷² İhtilaf eden hadislerin çözüm yolları hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, thk. Muhammed Abdurrahim, Beyrut 1995; İzmirli İsmail Hakkı, *Hadis Tarihi*, nşr. İbrahim Hatiboğlu, İstanbul 2002.

²⁷³ Müslim, *Mesâcid*, 173.

²⁷⁴ Buhârî, *Salât*, 146.

dâhilinde amel etmek daha evlâdır. Şöyle ki, kişi namaz kıldığı esnada güneş doğarsa namaza ara verir, güneş yükseldikten sonra o namazı nafil olarak tamamlar. O zaman hadisin takdiri şöyle olur: ‘Kim güneş doğmadan önce sabah namazından bir secdeye yetişirse namazı bozmasın, sadece ara versin. Güneş yükseldikten sonra namazı tamamlasın. Bu namaz da onun için nafil olur’²⁷⁵.

Benzer bir örnek de Müellif Menbecî, namazda iken abdesti bozulan kişinin konuşmadan tekrar abdest alıp namazını kaldığı yerden tamamlayacağını savunur. Darekutni’nin tahriç ettiği bir hadiste Allah Resûlü “Sizden birisi namazdayken kusar, geçirir ya da elbisesinde mezi görürse namazdan ayrılıp abdest alsın. Konuşmadan namazını tamamlasın.”²⁷⁶ buyurmuştur. Ancak Ebû Davûd’un rivayet ettiği bir hadiste ise Peygamberimiz (s.a.v.) “Sizden birisi namazdayken yellenirse namazı bırakıp abdest alsın, sonra namazını yeniden kılsın.”²⁷⁷ buyurmuştur. Menbecî söz konusu iki muhalif hadisin çözümü sadedinde şunları söyler: “Her iki hadis ile de amel etmemiz ve hadisleri terk etmememiz gerekir. Birinci hadisi kendiliğinden bozulan abdeste; ikinci hadisi ise kasten bozulan abdeste hamlederiz.”²⁷⁸

3.3.1.4. Hadislerdeki İhtilafı Nesh²⁷⁹ İddiasıyla Çözmesi

İmam Menbecî, ihtilafı hadisleri çözümlerken mezkûr hadislerden birinin nesh edildiğini belirtir. Meselâ Menbecî, “Kitabu’s-Salât”da namazda bilerek veya unutarak konuşmanın namazı bozacağını savunur. Delil olarak da Ebû Davûd’un rivayet ettiği “Bizden birisi namazdayken yanındaki ile konuşurdu. ‘Namazlara ve özellikle orta namaza dikkat edin ve derin bir saygı ile Allah’ı anmak üzere el bağlayıp divan durun’²⁸⁰ ayeti nazil oldu ve susmakla emrolunup

²⁷⁵ Menbecî, *Lübâb* I, 194.

²⁷⁶ Darekutnî, I, 155.

²⁷⁷ Ebû Davûd, Taharet, 81.

²⁷⁸ Menbeci, a.e. I, 275.

²⁷⁹ Nesh, önceki şer’i bir hükmün (bir hadisin hükmünün) sonraki şer’i bir hükümle (bir hadisin hükmüyle) yürürlükten kaldırılması, mükelleflerle alâkasının kesilmesidir. Aydınlı, a.e. s.126.

²⁸⁰ Bakara, 238.

konuşmaktan nehyedildik” hadisini²⁸¹ gösterir. Ancak Buhârî’nin rivayet ettiği “Zülyedeyn” hadisinde²⁸² Peygamberimizin (s.a.v.) namazı unutarak iki rekât kıldığı, bu kendisine hatırlatılınca ‘Zülyedeyn doğrumu söyledi?’ diyerek cevap verdikten sonra kalkıp namazı tamamladığı ve ardından sehiv secdesi yaptığı nakledilmiştir. İmam Menbecî bu hadisin nesh edildiğini söyleyerek ihtilafı çözer.²⁸³

Benzer bir örnek de “Kitabu’s-Sıyam”da geçer. Menbecî burada kan aldırmanın orucu bozmayacağını savunur ve delil olarak da Buhârî’nin tahriç edip İbn Abbas’ın rivayet ettiği bir hadiste²⁸⁴ Peygamberimiz (s.a.v.)in oruçlu olarak kan aldırıldığı nakledilmiştir. Ancak Ebû Davûd’un tahriç edip Sevban’ın rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) “Kan aldırmanın ve kan alan kişinin orucu bozulmuştur”²⁸⁵ buyurmuştur. Menbecî ihtilafın çözümü hakkında şöyle der: “İbn Abbas hadisi Sevban hadisinden sonradır. Çünkü İbn Abbas veda haccında Peygamberimize (s.a.v.) arkadaşlık yapmış ve bu hadisi o zaman rivayet etmiştir. Fakat Sevban hadisinde geçen olay Mekke’nin fethi senesinde yani hicretin sekizinci yılında cereyan etmiştir. Sonra gelen hadis önce gelen hadisi nesheder.”²⁸⁶

İmam Menbecî’nin ihtilaf eden iki hadisi neshe işaret ederek çözdüğü bir diğer örnek “Kitabu’s-Salât”da geçer. Menbecî burada vitir namazının peş peşe kılınan üç rekâttan oluştuğunu savunur ve Tirmizi’nin rivayet ettiği bir hadiste²⁸⁷ Hz. Ali’nin Peygamberimizin (s.a.v.) vitir namazını üç rekât kıldığını haber verdiğini belirtir. Ancak kendisine Müslim’in rivayet ettiği bir hadiste²⁸⁸ Peygamberimizin (s.a.v.) vitir namazını gecenin sonunda kılınan tek rekât olarak tanımladığı şeklinde itiraz edilmiştir. Menbecî bu itiraza yine Müslim’in rivayet

²⁸¹ Ebû Davûd, Salât, 173.

²⁸² Buhârî, Sehv, 86.

²⁸³ Menbecî, *Lübâb*, I, 270.

²⁸⁴ Buhârî, Savm, 42.

²⁸⁵ Ebû Davûd, Savm, 29.

²⁸⁶ Menbecî, a.e. I, 404.

²⁸⁷ Tirmizî, Salât, 7.

²⁸⁸ Müslim, Salâtu’l-Müsafirîn ve Kasriha, 153.

ettiği bir hadisle²⁸⁹ cevap verir ve şöyle der: Zikrettiğimiz son hadis Peygamberimiz (s.a.v.)in son zamanlarındaki gece namazlarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu hadiste Peygamberimiz (s.a.v.)in gece namazını 4+4+3 şeklinde kıldığı ve dolayısıyla vitir namazının üç rekât olduğunun anlaşıldığını belirten Menbecî, daha önce Peygamberimiz (s.a.v.)in vitir namazını tek rekât olarak kıldığı ve kılınmasını emrettiği, hadisin ilk zamanlarda böyle yapıldığını gösterdiğini ancak daha sonraları Peygamberimizin (s.a.v.) vitir namazını üç rekât olarak kıldığının rivayet edildiğini belirterek neshe işaret etmiştir.²⁹⁰

İmam Menbecî'nin ihtilaf eden iki hadisi neshe işaret ederek çözdüğü son örnek "Kitabu'l-Büyu"da geçer. Menbecî burada köpeklerin satışı ile ilgili iki görüşün rivayet edildiğini bunlardan birincisine göre bu satışın caiz, diğerine göre mekruh olduğunu belirtir. Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste²⁹¹ Peygamberimiz (s.a.v.)in köpeğin satışını yasakladığı haber verilmiştir. Ancak Tahavî'nin rivayet ettiği bir hadiste²⁹² Abdullah b. Ömer'in av köpeğini öldüren adama kırk dirhem ceza verdiği haber verilmiştir. Menbecî bu iki hadisi verdikten sonra şöyle der: "Peygamberimizin (s.a.v.) köpeğin satışını yasakladığı dönem onların öldürülmesini emrettiği zamandı. Ve bu zamanda köpeklerden faydalanmak haramdı. Fakat daha sonra köpeklerden faydalanmaya izin verildi."²⁹³

3.3.2. HADİSLERDEN FIKHÎ HÜKÜMLER ÇIKARMASI

Müellif Ali b. Zekeriyya el-Menbecî, eseri *el-Lübâb*'da fikhî konularla ilgili hadisleri verdikten sonra bazen zikredilen konunun dışında bu hadislerden çeşitli hükümler de çıkarır. Bunu yaparken de "Bu hadisten şu şekilde faydalandık (واستفدنا من حديث)" tabirini kullanır. İmam Menbecî'nin bu usulü ile alâkalı örnekleri şu şekilde izah edebiliriz.

²⁸⁹ Müslim, Salâtu'l-Müsafirîn ve Kasriha, 125.

²⁹⁰ Menbecî, *Lübâb* I, 173.

²⁹¹ Buhârî, Büyu', 110.

²⁹² Tahavî, Ma'ani'l-Âsar, IV, 58.

²⁹³ Menbecî, a.e. II, 506.

Örnek 1

Menbecî, “Kitabu’t-Taharet”de abdestsiz olan kişinin namazının sahih olabilmesi için su ya da toprakla (teyemmüm) temizlenmesinin şart olduğunu belirtir. Konu ile alakalı hadisleri sıraladıktan sonra son olarak Ebû Davûd’un tahriç ettiği bir hadisi verir. Hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) “Hayızlı bir kadının başını örtmedikçe namazı kabul olmaz”²⁹⁴ buyurmuştur. Menbecî, bu hadisten şu hükümlerin çıkarılabileceğini belirtir.

1) Yüzünün dışında kadının başı avrettir.

2) Bu hadiste “hayızlı kadın”dan maksat bülüğ çağına ermiş kadın demektir.²⁹⁵

Örnek 2

İmam Menbecî başın meshedilmesi ile ilgili görüşleri açıklarken baş için yıkamanın değil mesh etmenin vacib olduğunu ve bir kez mesh etmeyle bu vacibin yerine getirilebileceğini savunur. Çünkü diğer abdest azalarını üç kez yıkamanın sünnet olması bu azalar için yıkama emrinin verilmiş olmasındandır. Şayet baş için üç kez mesh sünnet olsaydı bu mesh değil yıkama olurdu. Menbecî konu ile alakalı hadisleri sıraladıktan sonra Tirmizî’nin tahriç ettiği hadisi²⁹⁶ verir. Hadiste Hz. Ali’nin abdest alış şeklini anlatan Ebû Hayya, Hz. Ali’nin abdestten sonra artan sudan ayakta su içtiğini belirtmiştir. İmam Menbecî bu hadisi verdikten sonra hadisten ayakta su içmenin caiz olduğunun anlaşıldığını belirtir.²⁹⁷

Örnek 3

İmam Menbecî su bulunmadığı müddetçe teyemmümün su yerine kaim olacağını savunur. Bu konuda Tirmizî’nin tahriç ettiği şu hadisi delil gösterir. Hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) “Su bulunmadığı sürece on seneye kadar bile olsa

²⁹⁴ Ebû Davûd, Salât, 84.

²⁹⁵ Menbecî, *Lübâb*, I, 99.

²⁹⁶ Tirmizî, Taharet, 38.

²⁹⁷ Menbecî, a.e. I, 105.

temiz toprak müslümanın abdest suyudur”²⁹⁸ buyurmuştur. İmam Menbecî, bu hadisten teyemmümlü birinin namazda dahi olsa suyu kullanmaya kadir olacağını anladığı anda teyemmümünün bozulacağını anlaşıldığını söyler. Çünkü kişi, suyu bulmaya güç yetirebildiği anda onu kullanmakla emrolunmuştur.²⁹⁹

²⁹⁸ Tirmizî, Taharet, 92.

²⁹⁹ Menbecî, *Lübâb*, I, 137.

Örnek 4

Müellif Menbecî sabah namazını kaçıran kimsenin bu namazı ancak güneş yükseldikten sonra kaza edebileceğini savunur. Konu ile alakalı Müslim'in Ebû Katade'den rivayet ettiği hadisi³⁰⁰ zikreden Menbecî hadiste Peygamberimiz (s.a.v.)in uyku sebebiyle kaçırmış olduğu sabah namazını güneş yükseldikten sonra sünneti ile beraber kaza ettiğinin haber verildiğini belirtir. Daha sonra Menbecî şöyle der: “Bu hadis sabah namazını sünneti ile birlikte kaçıran kişinin, bunu birlikte kaza etmesi gerektiğine bir delildir”³⁰¹.

Örnek 5

İmam Menbecî “Kitabu't-Taharet”de necaset bulaşan suyun kullanılmasının haram olduğunu savunur ve konu ile ilgili hadisleri sıralar. Bu hadislerden biri de“Kulleteyn Hadisi” diye meşhur olan hadistir. Hadiste, kendisine sorulan, çevresinde yırtıcı hayvanların ve davarların dolaşıp uğradığı çöl kuyularındaki suyun temizliği ile ilgili soruya Peygamberimiz (s.a.v.) “Kuyunun suyu iki kulleye ulaştığında artık o su necaset taşımaz”³⁰² buyurmuştur. İmam Menbecî hadisin delâleti ile ilgili şunları söyler: “Bu hadis yırtıcı hayvanların artığının necis olduğuna delildir. Çünkü eğer yırtıcı hayvanların artığı necis olmasaydı, Peygamberimiz (s.a.v.)in ‘su necaset taşımaz’ sözü anlamsız olurdu.”³⁰³

Örnek 6

İmam Menbecî, tilâvet secdesinin vacib olduğunu savunduğu bir babda Müslim'in tahriç ettiği hadisi³⁰⁴ kullanır. Hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) “Âdemoğlu secde ayetini okuduğu zaman hemen secde eder. Şeytan ise uzak durur ve ağlayarak şöyle der: ‘Yazıklar olsun bana! Âdemoğluna secde emredildi o da hemen secde etti ve cenneti hak etti. Ben ise secde ile emrolunmama rağmen

³⁰⁰ Müslim, Mesacid, 472.

³⁰¹ Menbecî, a.e. I, 197.

³⁰² Tirmizî, Taharet, 50.

³⁰³ Menbecî, a.e. I, 64.

³⁰⁴ Müslim, İman, 133.

yüz çevirdim ve cehennemlik oldum.” buyurmuştur. İmam Menbecî bu hadisi verdikten sonra şöyle der: “Bu hadiste Şeytan’ın Âdem’e secde etme emrine yüz çevirmesinde bir benzetme vardır. Çünkü Şeytan’ın Âdem’e secde etmesi vacipti. Tilâvet secdesi de bunun gibidir.³⁰⁵ (Yani Müslümanlar Allah’ın secde et emrine uyup gereğini yerine getirmelidirler.)

Örnek 7

Menbecî, Cuma günü gusletmenin sünnet olduğunu savunduğu bir babda Ebû Davûd’un tahriç ettiği bir hadisi³⁰⁶ delil olarak kullanır. Hadiste Hz. Ömer’in Cuma hutbesini verirken namaza geç gelen Hz. Osman’a “Niçin namaza geç geldin?” sorusuna Hz. Osman’ın “Ey mü’minlerin emiri! Ezan sesini duyar duymaz abdest alıp geldim” cevabını verdiği rivayet edilir. Daha sonra Hz. Ömer: “Abdest mi! Sen Peygamber’in sizden biri Cuma namazına geleceği zaman gusletsin dediğini işitmedin mi?” diyerek Hz. Osman’ı azarlamıştır. Menbecî bu hadise dayanarak şöyle der: “Bu hadis Cuma günü gusletmenin vacib olmadığına delâlet eder. Eğer öyle olsaydı bu Hz. Osman’a gizli kalmaz ve Hz. Ömer de mutlaka onu gusletmesi için geri gönderirdi.”³⁰⁷

3.3.3. HADİSLERDE GEÇEN GARİB KELİMELERİ İZAH ETMESİ

Müellif Menbecî’nin eseri *el-Lübâb*’ın önemli özelliklerinden birisi de içerisinde yer alan hadislerde geçen garib kelimelerin açıklanmış olmasıdır. Menbecî konuları izah edip gerekli açıklamaları verdikten sonra babların sonunda “Hadiste geçen garib kelimelerin zikri (ذكر ما فى الحديث من الغريب)” adı altında bu kelimeleri açıklayarak konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Menbecî bunu kimi zaman salt kelimelerin izahı şeklinde yaparken kimi zaman da cümlelerin izahı şeklinde yapmıştır. Biz burada birkaç örneğe işaret ettikten sonra eserde geçen diğer kelimeleri liste halinde vereceğiz.

³⁰⁵ Menbecî, *Lübâb*, I, 288.

³⁰⁶ Ebû Davûd, Taharet, 128.

³⁰⁷ Menbecî, a.e. I, 307.

Örnek 1

Menbecî “Kitabu’t-Taharet”de bütün bevl çeşitlerinin necis olduğunu savunur ve konu ile ilgili Buhârî hadisini³⁰⁸ delil olarak kullanır. Hadiste Peygamberimiz (s.a.v.)in iki kabrin yanından geçerken bu kabirde yatan kişilerin büyük günahattan dolayı değil küçük ihmalleri sebebiyle azap gördüklerini belirtmiştir. Daha sonra Peygamberimiz (s.a.v.) yaş bir hurma dalı alıp ikiye bölerek birini bir kabre diğerini de diğer kabre koyup “Umulur ki bu hurma dalları kuruyana kadar kabir azapları hafifletilir.” demiştir. Menbecî bu hadiste geçen “العصيب = el-‘asîb” kelimesinin “üzerinde hurma yaprağı olmayan yaş dal” anlamına geldiğini belirtmiştir. Aynı hadiste geçen “bu kişiler büyük günahlardan dolayı azap görmüyorlar” sözünün de “sakınılması zor olmayan fiillerden” anlamında kullanıldığını belirtmiştir.³⁰⁹

Örnek 2

İmam Menbecî yine aynı bölümün bir başka babında suyun dışında akıcı diğer maddelerle de necasetin giderilebileceğini savunur. Buna delil olarak da Hz. Aişe validemizin elbisesine bulaşan hayız kanını üzerine bir sıvı dökerek yumuşattıktan sonra ovalayarak temizlediğinin rivayet edildiğini söyler.³¹⁰ Menbecî bu hadiste geçen “المصع =el mes’u” kelimesinin aslında “kılıçla vurmak” anlamına geldiğini ancak hadiste “tırnaklarla ovalamak” anlamında kullanıldığını belirtmiştir.³¹¹

Örnek 3

Müellif Menbecî, cemaatle namaz kılmanın müekked sünnet olduğunu savunduğu bir babda Müslim’in tahriç ettiği bir hadise yer verir. Hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) “Cemaatle kılınan namaz tek başına kılınan namazdan

³⁰⁸ Buhârî, Vüdu’, 56.

³⁰⁹ Menbecî, *Lübâb*, I, 69.

³¹⁰ Buhârî, Hayz, 11.

³¹¹ Menbecî, a.e. I, 73.

yirmi yedi derece daha faziletlidir” buyurmuşlardır.³¹² Menbecî bu hadiste geçen “الف =el fezzu” kelimesinin “ferdi olarak, tek başına” anlamlarına geldiğini belirtmiştir.³¹³

Örnek 4

İmam Menbecî eseri *el-Lübâb*'ın buluntu mallarla ilgili izahlarda bulunduğu bir bölümünde kaybolan develerin kendi başına bırakılmaları gerektiğine dair bir hadise yer verir. Bu hadiste³¹⁴ Peygamberimiz (s.a.v.)in kendisine sorulan kaybolan develerin ne olacağı şeklindeki bir soruya “Onlardan size ne! Onları içiren gezdiren vardır. Onları serbest bırakın ki sahipleri bulsun” cevabını vermiştir. Menbecî bu hadiste geçen “الحذاء =el-hızâu” kelimesinin “yürümeyi sağlayan, yolları katetmeye yarayan ayakkabı” anlamında kullanıldığını belirtmiştir.³¹⁵

Örnek 5

İmam Menbecî kölelerle ilgili görüşlere yer verdiği bir bölümde Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadise yer verir. Hadiste Peygamberimiz (s.a.v.) “Çocuk yatak sahibine aittir. Zina eden taşlanır”³¹⁶ buyurmuştur. Menbecî hadiste geçen “العاهر =el-‘ahiru” kelimesinin “zina eden” anlamında kullanıldığını belirtmiştir.³¹⁷

³¹² Müslim, Mesacid, 247.

³¹³ Menbecî, *Lübâb*, I, 253.

³¹⁴ Tahavî, *Ma'ani'l-Âsar*, IV, 135.

³¹⁵ Menbecî, a.e. II, 560.

³¹⁶ Buhârî, Talâk, 49.

³¹⁷ Menbecî, a.e. II, 616.

SONUÇ

İslam'ın temel iki kaynağından birisi olan sünnetin dindeki yeri ile Hz. Peygamber'in bunun öğrenilip öğretilmesi hususunda yaptığı teşvikler, emir ve tavsiyelerden hareketle hadis öğrenim ve öğretimi Müslümanlar arasında dini bir görev olarak algılanmıştır. Bunun neticesinde Hz. Peygamber'den bu yana hadislerle ilgili çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Hadislerin bize intikali hıfz, kitâbet, tedvin ve tasnif gibi çeşitli aşamalardan sonra gerçekleşmiştir.

Hadislerin nesillerden nesillere aktarılmasının yanında onların yorumlanması, anlaşılması hususunda da büyük gayretler sarf edilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde dünyada sadece Müslümanlara has bir hadis ilmi teşekkül etmiştir. Dünya tarihinde Peygamberimizden (s.a.v.) başka hayatı ve risaleti, bütün ayrıntıları ile araştırılıp günümüze aktarılan hiçbir şahsiyet yoktur. Bütün bu çalışmaların gayesi hadislerin murad-ı ilahiyyeye en uygun bir şekilde anlaşılması ve anlamlandırılmasıdır. Bu amaçla ilk zamanlardan günümüze değin birçok alim yetişmiş ve bu alimler çok değerli eserler telif etmişlerdir. Zira bütün bu çalışmalar neticesinde müslümanlar yaşamlarını şekillendirmekte ve bu kurallar doğrultusunda hayatlarını idâme ettirmektedirler.

Hadis ve fıkıh sahasında döneminin önemli sîmalarından birisi de hicri VII. yüzyılda yaşamış olan el-Menbecî'dir. Menbecî, ilme olan düşkünlüğü sayesinde kısa sürede bölgenin tanınmış âlimlerinden olmuş, Kudüs'te Emcediyye Medresesi'nde müderrislik yapmaya başlamıştır. Burada *el-Lübâb fi'l cem'i beyne's-sünne ve'l-kitab* adlı eserini te'lif etmiştir. Eseri inceleyen âlimlerden büyük övgüler alan Menbecî, Hanefi fıkında döneminin kendisine müracaat edilen âlimlerinden biri olmuştur.

Yaptığımız çalışmada şu sonuca vardık: Hadislerin anlaşılıp yorumlanmasında özellikle hicri II. yüzyıldan itibaren iki anlayış ortaya çıkmıştır. Bunlar Irak re'y ekolü ve Medine eser ekolüdür. Bunlardan birincisine göre hadisin tatbik alanını ifade eden sünnet sadece Hz. Peygambere ait olursa muteberdir. Medinelilere göre ise sünnet, Ehl-i Medine'nin tatbikatı ile eş anlamlı kullanılmıştır. Bunun sebebi Medine ashabının Küfe'ye nazaran daha çok olması

ve dolayısıyla orada hadis ve eser malzemesinin fazlaca bulunmasıdır. Ehl-i hadis re'y ve kıyastan çekinirken Resûlullah'dan rivayette çekingen davranmamış Ehl-i re'y ise ekseriyetle hadis rivayetinden çekinirken fetva vermekten ise çekinmemişler ve bunun mesuliyetini göze almışlardır. Fetva verdikten sonra eğer o konuda sahih bir hadise rastlarsa o zaman re'yelerinden dönüp hadisi kabul etmişlerdir. Ayrıca re'y ahabının usûl farkında dolayı zayıf hadisleri delil olarak kabul etmediklerini hadis ahabının ise mevzu olmadığı müddetçe hadislere ılımlı yaklaştıklarını görüyoruz.

Irak re'y okulu temsilcilerinden sayabileceğimiz el-Menbecî de eseri *el-Lübâb*'da fıkıh konularına kaynaklık eden hadisleri hem sened hem de muhteva açısından incelemiş ve bu hadislerin nasıl delil olarak kullandığını belirtmiştir. Bu bölümde özellikle ihtilaf eden hadisleri muhalifleri ile tartışmacı bir uslûbla ele alan Menbecî bu hadisleri Hanefî usulüne de uygun biçimde Nesh, Tercih, Cem' ve Te'lif, Tesâkut yolları ile çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Bu çerçevede kimi zaman muhataplarının eleştirilerine hadislere dayalı olarak cevap verirken kimi zaman da onları eleştirmiştir.

Menbecî eserinde savunduğu görüşlere hadislerin yanında ayetlerden de deliller getirmiş ve hadisleri ayetlerle açıklamıştır. Bu açıklamalarında Hanefilerin anlayışına sıkıca bağlı kalmış ve onları eleştirmemiştir. Konu ile alakalı hadisleri değişik eserlere müracaatla açıklayan müellif böylece okuyucuya meseleleri daha iyi kavrama şansı vermiştir.

Menbecî eserinde yer verdiği hadislerden mevzu bahis konunun dışında da fikhî hükümler çıkarmış ve bunları izah etmiştir. Hadislerde geçen kapalı kelimeleri de izah eden Menbecî bu konuda dil âlimlerinin görüşlerine yer verip bu kelimeleri tahlil etmiştir.

Sonuç olarak yapmış olduğumuz bu çalışma da Menbecî'nin *el-Lübâb* adlı eserini hadis-fıkıh ilişkisi açısından değerlendirip hadislerin fikhî hükümlerin oluşmasında ne derece etkin olduğunu izah etmeye çalıştık. Bu eser hadislerin anlaşılması, yorumlanması ve fikhî hükümlere kaynaklık etmesi yönünden bizler için önemli bir kaynaktır.

KAYNAKÇA

- ABDÜLMECİD, Mahmud, *el-İtticâhâtu'l-Fıkhîyye Inde Ashabi'l-Hadis fi'l-Karni's-Sâlisi'l-Hicri*, Dâru'l-Vefâ, Kahire 1979.
- AHMED B. HANBEL, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, I-VI, İstanbul 1992.
- ATAR, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2002.
- AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul 1987.
- BAĞDADÎ, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I-II, İstanbul 1951.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-Sahih*, Çağrı Yayınları, I-VIII, İstanbul, 1992.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.
- DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer, *es-Sünen*, I-IV, thk. Seyyid Abdullah Haşim Yemânî, Dâru'l-Mehasin, Medine 1966.
- EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, I-V, İstanbul 1992.
- EBÛ HANÎFE, Numan b. Sabit, *Müsnedü Ebû Hanife*, Haydarabad 1332.
- EBÛ YUSUF, Yakub b. İbrahim el-Ensari, *Kitabu'l-Âsar*, (thk. Ebû'l-Vefa el-Afganî), Kahire 1355.
- , *İhtilaflu Ebû Hanife ve İbn Ebû Leylâ*, thk. Ebû'l-Vefa el-Afganî, Kahire 1357.
- EBÛ ZEHRA, Muhammed, *Ebû Hanife*, trc. Osman KESKİOĞLU, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- ERUL, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999.

- GÖRMEZ, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.
- HÂKİM en-NÎSÂBÛRÎ, *Mea'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*, thk. Ahmed b. Faris es-Selüm, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2003.
- , *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- HATİB el-BAĞDADÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit, *Târîhu Bağdâd ev Medinetü's-Selam*, I-XIV, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut t.s.
- İBN HACER, el-Heytemi, *el-Fetâva'l-Hadîsiyye*, Kahire 1307.
- İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, trc. Z. Kadiri Ugan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- İBN KUTEYBE, Abdullah b. Müslim, *Te'vîlû Muhtelifi'l-Hadis* thk. Muhammed Abdurrahim, Beyrut 1995.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, I-II, İstanbul 1992.
- İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd ez-Zühri, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, thk. Ali Muhammed Ömer, I-XI, Mektebetu'l-Hancı, Kahire 2001.
- İBN TEYMİYYE, Ebû'l-Abbas Takiyyuddin Ahmed b. Abdülhâlim, *el-Fetâvâ'l-Kübra*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut 1988.
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı, *Hadis Tarihi*, nşr. İbrahim Hatiboğlu, Dâru'l-hadis, İstanbul 2002.
- KARAMAN, Hayrettin, *İslam Hukukunda İçtihad*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1975.
- KASIMÎ, Muhammed Cemâluddin, *Kavaidu't-Tahdîs min Fununi Mustalahi'l-Hadis*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2001.
- KÂTİP ÇELEBÎ, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zünûn*, I-VI, Dâru Sadr, Beyrut 1992.

- KETTÂNÎ, Muhammed b. Cafer, *Hadis Literatürü*, trc. Yusuf ÖZBEK, İz Yayıncılık, İstanbul 1994
- , *er-Risâletu'l-Müsta'rafe*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1946.
- LEKNEVÎ, Ebû'l-Hasenat Muhammed Abdulhayy, *er-Ref'u ve't-Tekmil fi'l-Cerhi ve't-Ta'dil*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Darû'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1987.
- MALİK B. ENES, *el-Muvatta*, İstanbul, Çağrı Yayınları, I-II, 1992
- MENBECÎ, Ebû Muhammed Ali b. Zekeriya, *el-Lübâb fi'l-Cem'i Beyne's-Sünne ve'l-Kitab*, thk. Muhammed Fadl Abdülaziz el-Murad, Beyrut 1994.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Cami'u's-Sahih*, Çağrı Yayınları, I-III, İstanbul 1992.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, I-VIII, İstanbul 1992.
- ÖZAFŞAR, M. Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000.
- ÖZEL, Ahmet, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006.
- RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Fahreddin, *Menâkıbü'l-İmam eş-Şafii*, thk. Ahmed Hicazi Sakka, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezher, Kahire 1986.
- SOFUOĞLU, Mehmed, *Sahih Buhârî ve Tercemesi*, I-XIII, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987
- SUYUTÎ, Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-Hâvi li'l-Fetâvâ*, Beyrut, t.s.
- ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen, *Kitabu'l-Asar*, Leknev 1312.
- , *el-Red Ala Ehl-i Medine*, Leknev 1888.

- TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Ma'ani'l-Âsâr I-IV*
thk. Muhammed Zührî en-Neccar, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut
1979.
- , Müşkulu'l-Âsâr I-IV, Matbaatü'n-Nahdati'l-Hâdise,
Haydarabad 1333.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, I-VIII,
İstanbul 1992.
- UĞUR, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,
Ankara 1996.
- , Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Türkiye Diyanet Vakfı
Yayınları, Ankara 1992.
- ÜNAL, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanife'nin Hadis anlayışı ve Hanefî
Mezhebinin Hadis Metodu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,
Ankara 1994.
- ZEYLÂÎ, Cemalüddin Ebi Muhammed Abdillâh b. Yusuf, *Nasbu'r-Raye li
Ehâdisi'l-Hidaye*, I-IV, Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut 1973.
- ZEYDAN, Abdülkerim, *el-Medhal lidiraseti's-Şeri'ati'l-İslâmiyye*,
Müessesetu'r-Risâle Naşirûn, Beyrut, 2006.

EK: ESERDE GEÇEN GARİB KELİMELERİN FİHRİSTİ

İmam Menbecî'nin *el-Lübâb* adlı eserinde yer verdiği diğer garib kelimeler şunlardır:

336 الصِرَام	327 خلل	318 الأطم
337 الضغث	328 الخيف	319 الإبار
338 ضفر	329 الدرجة	320 البيداء
339 الظهيرة	330 الدعج	321 الثكل
340 العاهر	331 رعد	322 الحجر
341 العدق	332 الزعيم	323 الحذاء
342 العضد	333 زلم	324 الحقو
343 الغلب	334 الشعب	325 الخداج
344 العلس	335 الشق	326 الخرص

³¹⁸ Menbecî, *Lübâb*, II, 619.

³¹⁹ Menbecî, a.e. II, 485.

³²⁰ Menbecî, a.e. I, 417.

³²¹ Menbecî, a.e. I, 272.

³²² Menbecî, a.e. I, 83.

³²³ Menbecî, a.e. II, 560.

³²⁴ Menbecî, a.e. I, 46.

³²⁵ Menbecî, a.e. I, 279.

³²⁶ Menbecî, a.e. I, 373.

³²⁷ Menbecî, a.e. I, 276.

³²⁸ Menbecî, a.e. I, 448.

³²⁹ Menbecî, a.e. I, 144.

³³⁰ Menbecî, a.e. II, 626.

³³¹ Menbecî, a.e. I, 193.

³³² Menbecî, a.e. II, 539.

³³³ Menbecî, a.e. I, 316.

³³⁴ Menbecî, a.e. I, 113.

³³⁵ Menbecî, a.e. I, 322.

³³⁶ Menbecî, a.e. I, 182.

³³⁷ Menbecî, a.e. I, 193.

³³⁸ Menbecî, *Lübâb*, I, 101.

³³⁹ Menbecî, a.e. I, 189.

³⁴⁰ Menbecî, a.e. II, 616.

³⁴¹ Menbecî, a.e. II, 783.

³⁴² Menbecî, a.e. I, 450.

³⁴³ Menbecî, a.e. II, 599.

³⁴⁴ Menbecî, a.e. I, 182.

363	المجن	354	الكديد	345	الفذ
364	المخرف	355	الكرّاع	346	فريصة
365	المذئ	356	الكنز	347	الفلاح
366	المصع	357	اللّبة	348	القصة
367	المنحة	358	الحد	349	القصع
368	الناصية	359	الحن	350	القضب
369	نفق	360	اللّقطه	351	قطرية
370	هزم	361	اللم	352	القلس
		362	متلفعات	353	القلوص

- ³⁴⁵ Menbecî, a.e. I, 253.
³⁴⁶ Menbecî, a.e. I, 197.
³⁴⁷ Menbecî, a.e. I, 207.
³⁴⁸ Menbecî, a.e. I, 144.
³⁴⁹ Menbecî, a.e. I, 74.
³⁵⁰ Menbecî, a.e. II, 599.
³⁵¹ Menbecî, a.e. I, 103.
³⁵² Menbecî, a.e. I, 113.
³⁵³ Menbecî, a.e. I, 349.
³⁵⁴ Menbecî, a.e. I, 396.
³⁵⁵ Menbecî, a.e. I, 314.
³⁵⁶ Menbecî, a.e. I, 357.
³⁵⁷ Menbecî, a.e. II, 626.
³⁵⁸ Menbecî, a.e. I, 322.
³⁵⁹ Menbecî, a.e. II, 585.
³⁶⁰ Menbecî, a.e. II, 562.
³⁶¹ Menbecî, a.e. I, 125.
³⁶² Menbecî, a.e. I, 182.
³⁶³ Menbecî, a.e. II, 750.
³⁶⁴ Menbecî, a.e. I, 337.
³⁶⁵ Menbecî, a.e. I, 87.
³⁶⁶ Menbecî, a.e. I, 73.
³⁶⁷ Menbecî, a.e. II, 538.
³⁶⁸ Menbecî, a.e. I, 103.
³⁶⁹ Menbecî, a.e. I, 76.
³⁷⁰ Menbecî, a.e. I, 301.

ÖZET

Ebû Muhammed Ali b. Zekeriyya el-Menbecî hicri VII. yüzyılda yaşamış Suriyeli önemli hadis ve fıkıh âlimlerindendir. Değişik İslam ülkelerinde eğitim gördükten sonra Kudüs'e yerleşmiş ve buradaki medreselerde ders okutmuştur.

Bir Hanefi Mezhebi mensubu olan İmam Menbecî döneminde Hanefilere ve de özellikle mezhebin kurucusu olan İmam Ebû Hanife'ye yapılan eleştirilere ilmi cevaplar vermiş ve bu mezhebi savunmuştur.

Tezimizde İmam Menbecî'ye kadar olan dönemde özetle hadis-fıkıh ilişkisine değindikten sonra Menbecî'nin hayatını, hocalarını, talebelerini ve onun *el-Lübâb fi'l-cem'i beyne's-sünne ve'l-Kitab* adlı eserindeki hadis-fıkıh ilişkisini incelemeye çalıştık.

ABSTRACT

Abu Muhammed Ali b. Zakariyya al-Manbaji who lived in the 7th century of Hijrah, is one of the important hadith and fiqh scholars of the Syrian region. He received his education in different cities of the Islamic world and settled down in al-Quds (Jerusalem) and lectured at different universities.

Imam Manbaji who is a Hanafi, answered the critics made by other scholars towards Abu Hanifa or the Hanafi madhab and advocated the Hanafi madhab.

In our dissertation, firstly studied the link between hadith and fiqh up to Imam Manbaji's days, then studied his life, students and the relationship between hadith and fiqh in the frames of his work *al-Lubab fi al-Djam' bayn al-Sunna wa al-Kitâb*.

ÖZGEÇMİŞ

Adem SADOĞLU, Trabzon ilinin Çaykara ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Rize'nin Çayeli ilçesinde tamamladı. 2001 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdikten sonra Diyanet İşleri Başkanlığında İmam-Hatip olarak görev aldı. Daha sonra Darıca Eğitim Merkezi İhtisas kursunu kazandı. Halen burada ihtisas eğitimine devam etmektedir.